

Літаратурная Беларусь

Выпуск № 5
(237)
(травень)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ

facebook.com/litaraturnaja.belarus
t.me/litaraturnajabelarus

ФОРУМ: казкі Адама ГЛОБУСА пра дзіўных людзей з розных куткоў Беларусі..... с. 1

ПАМ'ЯЦЬ: артыкул Сяргея ЧЫГРЫНА «Беласточчына ў жыцці і творчасці Алега ЛОЙКА» (да 95-годдзя з дня нараджэння)..... с. 2

ДЗЕЦЬЯМ: паэтычная нізка Марыі БАРАВІК «Намалюю вясну»..... с. 3

ПРОЗА: два апаведы Васіля ЖУКОВІЧА..... с. 4

ПАЭЗІЯ: нізка вершаў Фелікса БАТОРЫНА «Нашыя сны»..... с. 5

ЧЫТАЛЬНЯ: заканчэнне апавесці Максіма ЖУКА «Longibellum»..... с. 6, 7

ЭПІСТАЛЯРЫЙ: ліставанне Міколы ЕРМАЛОВІЧА і Васіля СУПРУНА «Каб жыла наша гістарычная праўда»..... с. 8, 9

ПЕРАКЛАД: мініяцюры Франца КАФКІ ў перастварэнні Людмілы АНДЗІЛЕУКА..... с. 10

ЛІТГІСТОРЫЙ: артыкул Фёдара КАСІЧКІНА «Магіла Шарля дэ Баца дэ Кастальмора, графа д'Артаньяна, або Прататып-герой і герой раманы»..... с. 11

СВЕТ: навіны і цікавосткі літаратурнага замежжа..... с. 12

ФОРУМ

Казкі пра дзіўных людзей з розных куткоў Беларусі

Адам ГЛОБУС

Чалавек-рак

У мястэчку Воін пражыў доўгі век беларус Алег Войніч. Так здараецца, што ў чалавека сканчаюцца сілы, каб і далей жыць-быць чалавекам. Скончыліся сілы і ў Алега. Ён пайшоў на мост і скочыў з яго ў рэчку. Пакуль Войніч ляцеў з высокага моста да вады, дык паспеў ператварыцца ў маленечкага і амаль празрыстага рака. Той рак плёхнуўся ў цёплую плынь і няспешна падплыў да самага берага, дзе лёг на жоўты пясок, каб адпачыць пасля пераўвасаблення са старога і нямоглага дзеда ў маладзенькага рака. Адпачыўшы, Чалавек-рак перабраўся з водмелі пад корч, дзе пражыў доўгі век у цэле магутнага рака. Некалі такая гісторыя здарылася ў мястэчку Воін.

Рыцар

У Чэрыкаве працаваў у прыватнай кузні каваль Язэп Валатовіч. Чэрыкаўцы паважалі Язэпа, бо ўсё рабіў з веданнем справы, і зробленае Валатовічам жыло і служыла доўга. Ён таксама пражыў доўгі век, а як выпаў час сустрэцца са Смерцю, дык папрасіў ператварыць яго ў Рыцара. Гэта прапанова сыходзіла ад Смерці, маўляў, перакіну цябе ў новае аблічча, а ты сам выбірай, у якое. Каваль выбраў аблічча рыцара. Так і зрабілася. Праўда, той Рыцар мог з'яўляцца адно ў сны. Ён і наведваўся ў сны да розных паскуд і злодзеяў, падманшчыц і сквапніц, паршыўцаў і ліхаробаў. Прыходзіў і караў грэшнікаў. Доўгім і вострым мячом адсякаў ім галовы і кідаў іх у лазовы кошык, які потым прыносіў і ставіў на галоўны пляц Чэрыкава. Гадоў дзесяць, а можа, і ўсе адзінаццаць чэрыкаўцы снілі Рыцара, а потым ён прапаў, пэўна ж, падпісаў новы кантракт са Смерцю.

Чалавек-дождж

У Мінску на Кальварыйскай вуліцы жыў стары Кірыл Швах. У адну з бяссонных начэй Кірыл ляжаў у ложку і слухаў дождж. Швах любіў услухоўвацца ў ціхае пастукванне кропель па бляшаных

адлівах. Шапаценні начных дажджоў супакойвалі старога Шваху і мірылі яго з думкамі пра хуткі і немінучы сыход. Аднаго разу, шэрым дажджыстым ранкам, у кватэру да Кірыла завітаў чорны крылаты сабачка і папытаў у яго пра апошняе жаданне. Швах хвіліну падумаў і папрасіў сабачага анёла ператварыць яго ў невялічкую аблачынку, каб яна змагла ўзняцца ў неба, паляцець да Кальварыйскага касцёла і абмыць ягоныя крыжы кроплямі-слязьмі. Собачы анёл ператварыў старога Кірыла ў аблачынку, і тая ўзнялася над вуліцай Кальварыйскай.

Жанчына-колба

Здарылася тое даўно, і здарылася тое ў Докшыцах. Там некалі жыла і спявала цыганка Рада Мілашэўская. Удзень Рада падпрацоўвала афіцыянткай у рэстаранці «Хваля», а ўвечары яна ў той рэстаранці спявала раманы, а ўночы (хацеў бы змаўчаць, ды не атрымаецца, бо гісторыя не складзецца) Мілашэўская рассоўвалася перад мужчынамі. За тыя рассоўванні мужчыны шчодро плацілі, і Рада магла б не падпрацоўваць афіцыянткай, але ж ёй падабалася прыносіць на сталы выпіўку і закускі. Так Рада Мілашэўская і стала душой рэстаранці «Хваля», ажно пакуль медагляд не знайшоў у ёй букет хваробаў. Назвы тых хваробаў знітоўваюць з багінняй любові Венерай, але ад гэтага хворым не робіцца лягчэй. Радую прагналі з «Хвалі», і давялося ёй пайсці ў дворнічыкі ды стаць каралевай венікаў і шуфляў. У дворнічыках Мілашэўская пахадзіла нядоўга, бо букет хваробаў быў страшэнна вялікі. У адну з летніх і зорных начэй да Рады прыляцеў смарагдавы анёл і папытаўся: «Дарагая Радуля, у што ты хочаш увасобіцца пасля смерці?» Жанчына заплакала, анёл яе суцешыў і выслухаў апошняе пажаданне: Рада Мілашэўская пажадала перакінуцца ў шклянны гладкабок графінчык. У такіх графінчыках на сталы рэстаранці «Хваля» падавалі гарэлку. Графінчыкаў не хапала, бо часцяком біліся. Вядомая справа — шкло ў руках п'яных людзей хутка разбіваецца. Изумрудны анёл зрабіў з Рады Мілашэўскай Жанчыну-колбу, бо наведнікі «Хвалі» графінчыкі з гарэлкай называлі колбамі.

Ганчар Дзеўла

У Ліпску некалі жыў ганчар Ян Дзеўла. Казалі, што ў жылах кудлатабародага ганчара ёсць вялікая кропля цыганскай крыві. Сам Дзеўла пра сваю смуглявую цыганістаць маўчаў. Гаршчкі ён рабіў

Віленскія казкі. Карціна Адама Глобуса

добрыя, але ў Ліпску Яна не паважалі, бо меў брыдотную завядзёнку. Як толькі ён заходзіў на мост, дык адразу ж тры разы пляваў у рэчку. Чаму ён гэта рабіў? Дзеўла адказаць не мог, але рабіць рабіў, і прылюдна пляваў, і нават калі на мосце заставаўся адзін, усё адно пляваў на хвалі. Аднаго разу праз Ліпск ішоў цыганскі табар. Маладая цыганка пабачыла, як ганчар плюе з моста ў рэчку, падбегла да яго і кажа: «Ты, чарнабароды дзядзька — самы праўдзівы з усіх праўдзівых цыганоў — цыган; бо кожны цыган павінен ведаць, што трэба з моста пляваць у рэчку, каб з яе не выпайз Ніва-Ша. Той Ніва-Ша можа зацягнуць цыгана ў рэчку, на дне ён дастане з яго душу, дастаную душу пасадзіць у гаршчок, зачыне яго накрыўкай і пачне слухаць, як у гаршчку стогне ды скуголіць паланёная цыганская душа». Пасля сустрэчы з цыганкай Ян Дзеўла расказаў усяму Ліпску пра Ніва-Ша і паланёную душу, спадзяваўся, што яго зразумеюць і даруюць пляўкі ў рэчку. Людзі слухалі ганчара, але і пасля аповедаў пра душакрада Ніва-Ша павагі вялікай Ян Дзеўла так і не займеў, бо цыгану — цыганскае, а ўсім іншым — іншае.

Залатая нітка

У Навазыбкаве жыла беларуска — рыжыя прыгажуня Алеся Рудкоўская. Аднаго разу ў лесе на сцэжку чорт кінуў кончык залатой ніткі. Алеся ўбачыла нітку і пачала змотваць яе ў клубок, і сама не заўважыла, як зайшла ў балота. Зайсці ў чортава балота можна, а выйсці

нельга. Там Алеся Рудкоўская і жыла, ажно пакуль не нарадзіла ад чорта палымяна-рыжую дзяўчынку Стасю. Тады чорт і вывеў з непразнага балота маці з залатавалосай дачушкай. Алеся са Стасяй на ручках вярнулася ў бацькоўскі дом, дзе жыла заможна і шчасліва, бо чорт увесь час апякаваўся дачушкай. Ён штомесяць прыносіў Алесі па чатыры залатыя манеты. Чорт апекаваўся не толькі сваёй Стасяй, а і яе рыжымі дзецьмі, і яе рудагаловымі ўнукамі.

Гарманіст і гарэліца

У Клецку на вяселлях граў гарманіст Казімір Буба. Шыкоўнае выходзіла гранне. Пасля таго гарманіст выпіваў адну чарку гарэліцы і вяртаўся дамоў стомлены, багаты і задаволены. У адно з такіх вяртанняў да Казіміра на пустой і цёмнай вуліцы падбег чорт і свіснуў так моцна, што праз той востры свіст Буба аглух. Да якіх толькі лекараў не завітваў глухі музыка, ніхто не дапамог, бо не змог. Можна, так бы і памёр ён глухім і няшчасным, каб не сустрэў у начным Клецку маленечкае чарцянятка, якое пашкадавала музыку і праіра заплаціць старому чорту, каб той вярнуў скрадзены слых. Казімір сабраў у мяшэчак усе грошы, што меў, пайшоў на тое месца, дзе некалі яго абсвістаў вялікі чорт, выклікаў нячыстага і перадаў рагатаму мяшэчак. Задаволены чорт зноўку засвістаў, і слых вярнуўся да гарманіста Бубы. Ён зноўку пачаў граць на вяселлях, але больш ніколі не піў гарэліцы.

Беласточчына ў жыцці і творчасці Алега ЛОЙКИ

Да 95-годдзя з дня нараджэння

Сяргей ЧЫГРЫН

Доктар філалагічных навук, прафесар, член-карэспандэнт Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, паэт, празаік, публіцыст, літаратуразнавец і перакладчык Алег Лойка (1931—2008) любіў Польшчу. Аднойчы я спытаў у яго пра паэзію і паэтаў: «У якой краіне самыя моцныя паэты і паэзія?». Не вагаючыся, ён адказаў: «Польская паэзія самая моцная ў свеце. А на другім месцы — наша беларуская». Я быў здзіўлены такім адказам. Але гэта казаў чалавек, які ўсё жыццё займаўся літаратурай. І я мусіў з ім пагадзіцца.

Алег Лойка перакладаў з французскай, нямецкай і польскай моў. Ён перакладзена шмат літаратурных твораў і з іншых моў свету. Але лёгка і з вялікім задавальненнем ды асалодай ён пераставраў вершы польскіх паэтаў на беларускую мову.

У 2003 годзе перакладчык выдаў анталогію польскай паэзіі XX стагоддзя ў двух тамах «Напярэймы: ад Буга да Варты». Двухтомная анталогія польскай паэзіі XX стагоддзя ў перакладзе Алега Лойкі на беларускую мову выйшла ўпершыню, як і ўпершыню ў Беларусі ў ёй было надрукавана больш за 180 аўтараў, творчасць якіх ярка выявіла асаблівасці эстэтычных пошукаў польскай паэзіі мінулага стагоддзя. Дзве кнігі разам налічваюць 740 старонак польскай паэзіі па-беларуску, пачынаючы ад Цыпрыяна Норвіда (1821—1883) і завяршаючы Марцінам Галасям (1968). Сам перакладчык у сваёй прадмове да гэтага двухтомніка сказаў, што «польская паэзія XX стагоддзя — паэзія, разлеглая ў сваім часе і прасторы, багатая накірункамі, школамі і імёнамі, тэмамі, матывамі і вобразамі».

Алег Лойка любіў бываць у Польшчы... Гэту краіну ён ведаў вельмі добра. Сябраваў з многімі пісьменнікамі, мастакамі, кампазітарамі, перакладчыкамі. А ў апошнія гады жыцця шчырае сяброўства наладзіў з Казімежам Свягоцкім. Творы Свягоцкага выйшлі ў перакладзе Алега Лойкі па-беларуску асобнай кнігай. У красавіку 1998 года ў Седльцах на міжнароднай навуковай канферэнцыі «Паэзія і экзістэнцыя» нават распавядаў пра паэзію Свягоцкага.

Бываў у Седльцах беларускі прафесар шмат разоў. У кастрычніку 2000-га зацікавіў ён усіх выступленнем «Ружана як беларускае мястэчка». Летам 2001 года пісьменнік зноў наведваў Седльцы. На міжнароднай навуковай канферэнцыі «Станіслаў Выспянскі — у стагоддзе прэм'еры і публікацыі "Вяселля"» цікава раскажаў пра Станіслава Выспянскага і Янку Купалу.

Лістапад 2001 года Алегу Лойку таксама запамніўся надоўга. Ён прымаў удзел у Другіх Міжнародных літаратурных варштатах у Доме творчасці «Рэймантоўка» каля Седльцаў. Там выказаў сваю ўласную думку пра маладых польскіх паэтаў.

І як мог не любіць мой зямляк краіну-суседку, калі кандыдацый дысертацый яго была тэма «Адам Міцкевіч і беларуская літаратура»? А ў 1959 годзе ён выдаў гэтую працу асобнай кнігай.

Алег Лойка за сваё жыццё дзясяткі разоў наведваў Польшчу. І не проста гасціў у сяброў ці адпачываў, а вельмі часта выступаў з лекцыямі, дакладамі на семінарах, канферэнцыях і сустрэчах.

Першы раз пісьменнік выступіў у Варшаўскім універсітэце на семінары студэнтаў русістыкі. Падрыхтаваў ён даклад, у якім распавядаў пра маладую пасляваенную беларускую літаратуру. Было гэта ў кастрычніку 1958 года.

У траўні і ў кастрычніку 1974 года маладога прафесара зноў запрасілі ў Польшчу. З лекцыямі па лініі «Ведаў» (Масква) ён выступаў перад вайскоўцамі ў Кашаліне, Гданьску, Гдыні і ў Сопаче. А таксама чытаў

курс лекцый у Варшаўскім універсітэце па беларускай філалогіі, меў сказаць слова таксама ў Лодзі.

Калі Беларусь адзначала 100-годдзе з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа, Алег Лойка выступаў у Польшчы з дакладам на міжнароднай канферэнцыі, прысвечанай гэтым юбілеям. А праз пяць гадоў разам з прафесарам Львом Шакуном яны едуць ва Уроцлаў і перад студэнтамі славянскай філалогіі чытаюць лекцыі.

Алег Лойка любіў бываць у Кракаве... Не раз туды прыязджаў, калі працаваў над кнігай пра Францыска Скарыну. У лютым 1989 года ён выступаў перад студэнтамі і выкладчыкамі Ягелонскага ўніверсітэта з дакладам «Скарына і Кракаў». А ў 1993 годзе на міжнароднай канферэнцыі «Народы і стэрэатыпы» чытаў даклад «Паляк вачыма беларуса». У лістападзе 1999 года Ягелонскі ўніверсітэт на канферэнцыі «Ю. Славацкі — паэт еўрапейскі» зноў слухаў выступленне Алега Лойкі пра Славацкага і Купалу.

Наогул, тэмы выступаў у Польшчы ў Алега Лойкі за яго жыццё былі самыя разнастайныя. Напрыклад, у кастрычніку 1999 года ў Чэнстахове на міжнароднай канферэнцыі «Кіч і літаратура» гучаў яго даклад пра кірмашовую карнавальнасць Беларусі, а ў траўні таго ж года ў Любліне студэнтам-філолагам ён распавядаў пра беларуска-польскія літаратурныя сувязі ў XX стагоддзі.

А цяпер давайце з Кракава, Лодзі, Седльцаў, Варшавы, Любліна з Алегам Лойкам вернемся на Беласточчыну — да беларусаў. Тут ён заўсёды адчуваў сябе, як дома ў родным Слоніме. Ды ад Слоніма да Беластока — рукой падаць.

На Беласточчыне беларускіх літаратараў і журналістаў Алег Лойка ведаў амаль усіх. Ды і аб'ехаў Беласточчыну ўздоўж і ўпоперак.

У 1956 годзе з вершамі «Мы шчыра з табой сябравалі...» і «Два лёсы» слоніміскі паэт дэбютуе на старонках беларускага беластоцкага тыднёвіка «Ніва». Наогул, газета беларусаў Польшчы заўсёды адводзіла месца для твораў Алега Лойкі. Гартаючы старыя падшыўкі «Нівы» 1960—1980-х гадоў, іх можна сустрэць часта.

Любіў Алег Лойка Белавежскую пушчу... Ёй прысвяціў шмат сваіх паэтычных радкоў. Згадаем верш «Парад грыбоў у Белавежы», верш «У Белавежы», прысвечаны Алеся Барскаму, ці гэтыя радкі пра Белавежскую пушчу, у якім паэт прызнаецца і марыць:

*Каб жа не сонная дрэма
Гэтага раўнадушша,
Самай найлепшай паэмай
Ты была б, сага пушчы!..*

...Прыгавдаецца мне вясна 1981 года. Тады Алег Лойка адзначаў сваё 50-годдзе. Ён наладзіў для студэнтаў-філолагаў і выкладчыкаў сустрэчу з пісьменнікамі ў актавай зале філфака БДУ. Зала была запоўнена, што яблыку не было дзе ўпасці. На сцэне — шмат мінскіх пісьменнікаў, і сярод іх адзін, які вылучаўся светлым пінжаком, высокі, прыгожы, «дагледжаны». Па чарзе пісьменнікі выступалі, чыталі свае творы, але неяк сумнавата было. І раптам Алег Лойка дае слова Алеся Барскаму з Польшчы. Зала прыціхла. Да мікрафона падышоў паэт і пачаў размаўляць па-беларуску, пачаў чытаць свае беларускія вершы. І гэта былі не проста паэтычныя звычайныя радкі, а вершы, прысвечаныя моладзі, каханню, з нейкай эратычнай афарбоўкай. Зала слухачоў ажыла, апладысменты не змаўкалі, некалькі разоў Алеся Барскага выклікалі на біс, запрашалі да мікрафона. І ён чытаў і чытаў... А калі вечарына скончылася, студэнты і выкладчыкі абступілі гасця з Польшчы з усіх бакоў, задавалі яму пытанні, фатаграфаваліся і бралі аўтографы.

Алесь БАРСКИ, Алег ЛОЙКА, Міхась ШАХОВІЧ

Дарэчы, Алесь Барскі ў траўні 1987 года друкаваў гутарку з Алегам Лойкам на старонках «Нівы». Ён пытаўся пра галоўныя напрамкі дзейнасці кафедры філфака БДУ, якой кіраваў прафесар, пра ўніверсітэцкае літаратурнае аб'яднанне «Узлёт», пра паэтычны шлях Лойкі, пра ўражанні ад сучаснай Польшчы, пра сам тыднёвік «Ніва».

Раней, 13 лістапада 1977 года, той самы тыднёвік «Ніва» апублікаваў артыкул Міколы Гайдуга «Незабыўная сустрэча». У ім аўтар распавядаў пра сустрэчу ў беластоцкім беларускім клубе на Варшаўскай, 11 з гасцем з Беларусі Алегам Лойкам. Гасця прывітаў тады старшыня Беларускага грамадска-культурнага таварыства (БГКТ) у Польшчы М. Самоцік, а пра творчасць пісьменніка распавядаў не хто іншы, як кіраўнік кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта той самы Алесь Барскі (Аляксандр Баршчэўскі). З ім Алег Лойка сябраваў да апошніх сваіх дзён жыцця. Тады мінскі прафесар на Беласточчыне наведваў рэдакцыю тыднёвіка «Ніва», БГКТ, правёў аўтарскую сустрэчу з настаўнікамі і моладдзю Бельскага беларускага ліцэя, павандраваў па Гайнаўшчыне і сустрэкаўся з кіраўніцтвам БГКТ у Беластоку. Мікола Гайдук адзначыў, што Алег Лойка «пакінуў сярод нас незабыўныя ўражанні, як выдатны сучасны беларускі паэт, глыбокі знаўца гісторыі культуры беларускага народа, абаяльны чалавек і... адораны выканаўца беларускіх народных песень!»

16 чэрвеня 1974 года «Ніва» надрукавала матэрыял Віктара Шведа «Што такое паэзія». Гэта была невялікая справаздача пра тое, як Алег Лойка сустрэкаўся ў Варшаве са студэнтамі Інстытута рускай, беларускай і ўкраінскай філалогіі, якім прачытаў лекцыю пра сучасную беларускую літаратуру. Віктар Швед адзначыў, што «Алег Лойка гаворыць надта сугэстыўна, цікава, з паэтычным натхненнем, ён проста зачароўвае слухачоў».

У 1980-м годзе Алег Лойка з Максімам Танкам трапілі ў Крынкі на Беласточчыну. Магчыма, іх там вітаў сам Сакрат Яновіч. Пасля таго візіту ў паэта напісаўся верш «У Крынках». Нехта паэтаў тады ў славутых Крынках пачаставаў малаком. Яны пілі яго і казалі розныя тосты і пажаданні гаспадарам. Але пра верш проста словамі не раскажаш... Ён быў напісаны 14 лістапада 1980 года:

*У Крынках,
Як колісь з Адамам Міцкевічам
Любіцелі мудрасці — філарэты,
Мы п'ём з Максімам Танкам малако.
Пра Адама Міцкевіча, пра філарэты
Максім Танк не ўспамінае,
Бо Крынкі, таму і Крынкі,
Што кубкі малака ледзь падымеш,
А збанкі з малаком, гладышы, бітоны —
Упоравень з высокім Танкам.
Танк падыме кубак, вяшчаючы,
Што самая найлепшая прамова — кароткая,
Кайбаса — доўгая,
І н'е за хату, у якой
Ачаг не гаснуў бы ніколі..*

Бываў Алег Лойка на Беласточчыне часта, і пісаў баладу Каралеўска-Мастоўскага ляснацтва ў Белавежы, баладу пра белавежскага мядзведзя, і пісаў пра Орлю:

*Спявалі жанчыны ў Орлі, —
Застраваў камяк у горле...*

Не забываў ён і пра беларускіх пісьменнікаў, якія родам былі з Беласточчыны, але жылі ў Беларусі: Аляксея Карпюка, Петруся Макаля, Уладзіміра Казберука, Яўгена Міклашэўскага, Серафіма Андраюка, Ганну Новік. Прыгавдаў і Янку Геніюша, які добра быў да знаёмы з ягоным бацькам Антонам Лойкам. А аднойчы Алег Антонавіч прыгавдаў васьмь што...

Падчас нямецкай акупацыі ў 1943—1944 гадах бацька Алега Лойкі Антон Цімафеевіч быў намеснікам слонімскага гебіцарца (слонімскага «райздрава»), а гебіцкамісарам быў ні хто іншы, як Янка (Іван Пятровіч) Геніюш (нарадзіўся ў Крынках). Толькі па рэцэптах за подпісам Антона Лойкі выдаваліся ў слонімскай аптэцы лякарствы. Тыя лекі ішлі да партызанаў, і Янка Геніюш, вядома ж, не мог таго не ведаць. А яшчэ Іван Пятровіч аднойчы стаў спраўдным героем у вачах бацькі Алега Лойкі Антона Цімафеевіча, калі ён не ўскінуў руку дзеля прывітання слонімскага гебіцкамісара Эрэна, п'ючы піва пры рэстараннай стойцы, калі ў рэстаран зайшоў сам Эрэн. Эрэн зрабіў на тое заўвагу, на якую спадаў Янка зрагаваў імгненна: «А хто тут гаспадар, мы ці вы?!» Праз некалькі дзён слонімскаму арцэб'іт узначальваў ужо не Янка Геніюш. Эрэн прагнаў яго ў Баранавічы...

Кожны раз, вяртаючыся з творчых вандровак з Польшчы, Алег Лойка прывозіў занатоўкі, пісаў артыкулы ў беларускія літаратурныя і навуковыя выданні. У 1989 годзе ў мінскім тыднёвіку «Літаратура і мастацтва» прафесар апублікаваў вялікі артыкул «Тут адчуваецца подых гісторыі...». Ён быў прысвечаны Кракаву і канферэнцыі па беларуска-польскіх літаратурных сувязях. У гэтым артыкуле Алег Лойка згадаў тады і пра беларусаў Беласточчыны: «На жал, мы не маем лічбавых дадзеных аб становішчы беларусаў у Польшчы, у прыватнасці, на Беласточчыне. Але, калі да канца быць шчырым, то праблема такая там існуе. Зазначым, што ў Польшчы адносіны да беластоцкіх беларусаў даўно ўжо пачалі змяняцца ва ўсякім рузе з заснавання Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Беластоку, з пачатку выхаду беластоцкай газеты «Ніва». Гэта ў нас, у БССР, адносіны да дзейнасці БГКТ доўгі час былі адназначна адмоўнымі...»

Пасля гэтай публікацыі прайшло амаль 40 гадоў. І той беластоцка-беларускі феномен, пра які пісаў Алег Лойка, да сённяшніх дзён жыве і дзейнічае на карысць двух народаў-суседаў — і, найперш, на карысць беларускага. І за гэта вялікі дзякуй тым беларусам Польшчы, якія гэты феномен дзясцігоддзямі падтрымлівалі.

Намалюю вясну

Марыя БАРАВІК

Вясновы лес

Не магла ніяк стрымаць
Малады парыў зіма.
Дыктавала: «Снег, расці!»
І стараўся ён ісці.
Пад зімовыя напевы
У бары ніжэлі дрэвы.
А вясною ў неба лес
Па праменьчыках палез.

Пераўтварэнне

Неба фарбамі цешыць зямлю.
Каляроваць такую люблю.
А зімою, ой што тут было!
Двух вярблюдаў да пня намяло.
Падагнала вясна грузавік —
А гарбаты пагорачак знік.
І капеж б'е званчэй і званчэй.
І ручай з-пад ялінкі цячэ.

Імкліваць

Тут снягурачка жыла.
Сёння ў небе паплыла.
Той, хто быў снегавіком,
Сёння стаўся ручайком.
Лёд імкліва растае.
Воля. І вада пяе.

Музыка

У цянічку зіма на двары.
А на сонцы сасулька гарыць.
Вось згарыць, і не будзе яе, —
Гэту казку вясна мне пяе.
І збіраецца пльыць снегавік,
Бо на дудцы звініць красавік.
Як дуду ён да губ прыкладзе,
Адлюструецца неба ў вадзе.
Так сасулькі згараюць пад звон.
Кап-кап-кап... Распываецца ён.

Намалюю вясну

Намалюю, як анёлка,
Я вясну з яе вясёлкай.
Бо мая вясна захоча
Мець пралескавыя вочы.
Бо мая вясна захоча
Зазваніць у сон-званочак.
Распляртаў ёй ветрам косы —
Стане воблачнавалосай.
Дам ёй светлую турботу —
Сеяць ласку і пшачоту.
Пойдзе небам, долам, рэчкай.
Будзе добрай, чалавечнай.

З'яўленне

У падснежным дрыготкім зацішку,
Там, дзе голле, дзе лісце, дзе шышкі,
Дзе травінкі пралезлі праз трэскі,
Разліваюцца сінім пралескі.

Вышынёй летуценяць пралескі.
Вільгатнеюць працуды ўзлескі.
Яшчэ гром над зямлёй не грукоча —
Львецца радасць з пралескавых вочак.

Рух

Дождж прабег па жытнім полі
І тапоча па таполі.
Дожджык топае па лаве.
Красавік ідзе — у травень.
Топ-топ-топ...

Прагуляўся дождж зялёны
Па бярозках і на клёнах.
Цеплыня сядзіць на лаве.
Красавік ідзе — у травень.

Кап-кап-кап...

Сонцам выгнута вясёлка
Над азерцам, над пасёлкам.
Скачуць зайчыкі на лаве:
Красавік ідзе — у травень.
Пых-пых-пых...

Вясна ідзе

Ах, як вербна ж у вадзе!
А з вадой вясна ідзе.
А з вясною Вялікдзень
У царкву людзей вядзе.

Радасць

У буслоў — музычны слых.
У трашчоткі б'юць буслы.
І вясна ва ўсёй красе
Полям светлы дождж нясе.

Казка світання

Рэчка ціха пад калінай
Хвост загнула люстраны.
Хвала мацае галіны,
Адганяе туманы.

Рэчка дрэмле, і ў зацішку
Спіць туман — лянівы кот.
Пасмялелі хвалі-мышкі,
Певень сонца сеў на плот.

Пяцёра кацянят

Звільгатнела хмарка на зары,
І заплакаў жоўценё на двары.
У прыроды зноў навінаў шмат,
І ў двары — пяцёра кацянят.

Кошка ў вочы восені глядзіць:
Дзе ж тут міласэрнасць разбудзіць?
Раз, Два, Тры, Чатыры, Пяць,
Дзе прытулак адшукаць?

Хлопчык, бачыш: кошка за трубой
Назірае пільна за табой?
Во ўжо націрае спінкай бот!..
Не гані яе назад, пад плот!

Ля цябе адчай яе крычыць:
«Дазваляю дзетак палічыць —
Раз, Два, Тры, Чатыры, Пяць.
Дазваляю патрымаць!»

За адчаем маці — ветру свіст.
Раз, Два, Тры дрыжаць, як жоўты ліст.
Тыя, што, як снег — Чатыры, Пяць —
Каля золкай лужыны сядзяць.

Прыгажэй ад іх няма нідзе.
Ды куды іх маці павядзе?
Раз, Два, Тры, Чатыры, Пяць —
Дзе малечы зімаваць?..

Гульня ў адгадкі

— Я між соснаў і дубоў
Заўважаю шмат грыбоў.
Карагод каля мяне,
Каляровы: так ці не?

Як грыбам мне рады даць?
У гульні іх можна браць?
— Ну, вядома, можна!
— Мне цікавы кожны.
Вы, мае грыбочкі,
Кіньцеся мне ў вочкі,
Ды ўсім, хто ў зале —
Каб яны назвалі
Вашыя імёны
На ўвесь бор зялёны.
Восень маладая
Каляндар гартае.
Ой, уперамешку
Выбеглі на сцежку...

Жоўтыя, румяныя,
Свежыя, крамяныя.
Селі каля сцежкі

Побач...
Рыжыкі?

(Не, сыраежкі)

Утраіх ідуць праз мох
(Каб ты іх заўважыць мог)
Жоўтыя сястрычкі.
Хто яны?

(Лісічкі)

(Колас)

Палымяны, баравы,
Вылез з моху і травы.
І не пад асінаю
З'яе...
Мухамор?

(Падасінавік)

Амаль нябачна, як расце,
Ды растаўсеў і пажайцеў.
Пад ім зляжылася зямля,
У баразну асеў кругляк.
Калі скранеш ты гэты груз,
То забірай сабе...

(гарбуз)

Стаўлю кошыкі ў цянік
І дзіўлюся на пянёк...
У якога Сенькі
На плячах...
Баравікі?

(Апенькі)

У глебе ляжаць яечкі.
Спяшайся з рыдлёўкай-кульбай,
Капай і нясі да печкі —
І пакаштуеш...

(бульбы)

Пад сасонкай, не ў лазе,
Шапка ў кропкі
На назе.
Блісне гэтка светлафор.
І ўсе скажуць:
— Падасінавік?

(Мухамор)

Ён не ў бары і не ў нары,
Ён у зялёным гушчары,
Кранеш рукой — калючы бок:
Вядома ж, гэта ...

(агурок)

Чорна-буры з белай ножкай.
Сеў ціхенька на дарожку.
А за ім вядзецца з рання
Па ўсім лесе паляванне.
З'яе сонейкам грыбнік,
Як убачыць...
адбярэзавік?

(Баравік)

Расце на градцы не ружа.
Расце — вялікая дужа.
Пялёсткаў на ёй густа...
Яна не кветка — ...

(капуста)

Які цікавы карабок!
У карабку братоў радок.
Ну адчыні (лічу да трох),
Але не пагубляй...

(гарох)

Загадкі

Зноў лёг на беражок
Кругленькі піражок —
Скарыначка залатая,
Яго азерца глытае.
Агонь да донца,
Што гэта?

(Сонца)

Шэпчуцца дзве Груні,
Груні-прыгажуні,
Сарамлівыя трюшкі...
У валасах — брошкі.
Цені ім гладзіць спіны,
Стройна стаяць...

(рабіны)

Бачылі — за хатаю
Ён зямельку кратае,
Точыць агарод?
Ну, вядома ж — ...

(крот)

А гэтай хапае лета
На два гняздзечкі дзетак.
Спрыту не надзівіцца,
У лісцейку мітусіцца.
Якая гэта птушка,
Птушка — вяртушка,
Шчырая працаўніца?

(Сініца)

Яшчэ загадка:
У дрэве — хатка,
Арэшкаў горка.
Гаспадыня — ...

(вавёрка)

На чорным крыльцы
У зялёным лісці
Ён жоўтым шылцам
Пер'ечка чысціць.
Пяе галасіста,
Здзіўляе свістам.
Які гэта спявак?

(Шпак)

Пайду я ў лясок
На свой галасок.
Што за пацеха —
Лясное...

(рэха)

Стаіць ля куста
Нябачны мастак,
Пэндзаль спраба —
Лісткі фарбуе,
Ці мне здалася?
Што гэта?

(Восень)

Скажы на вушка,
Якая птушка
Маленькага росту,
Рыжахвостая,
З пер'я — не залатая,
А песняй у душу залатае?
Не пліска, не верабей?
Хто гэта?

(Салавей)

Два аповеды

Васіль ЖУКОВІЧ

За праўду...

Тая скрушная вестка знайшла паэта ў санаторыі, грывнула, як гром з яснага неба: памёр Міраслаў Акімаў.

«Божа мой! — падумаў паэт. — Як такое магло здарыцца? Хіба раптам загінуў?! У самым піку сваёй прафесійнай дасканаласці і славы. Поўны стваральнай, жыццядайнай энергіі. І прыгажун — само ўвасабленне характава. Прырода не паскупілася, анічым не пакрыўдзіла: ні абліччам, ні паставай, ні голасам... І няўжо, Госпадзі, яго ўжо няма?!»

— Што ж там здарылася? — няўцямна прамовіў паэт, не могучы змірыцца з цяжкаю стратай і ўтаймаваць колкае пачуццё неспакою і болю.

«Там» — гэта ў Маскве, дзе Міраслаў жыў і працаваў больш за два дзесяцігоддзі. Паэт пэўны быў у тым, што якраз там, у Расеі, з Акімавым здарылася трагедыя. Толькі якая? «Мо трапіў у катастрофу? — разважаў ён. — А мо і горш за тое: прыбралі, як здаралася часам з віднымі асобамі ў сталіцы постсавецкай імперыі?»

Дзяржаўныя смі — бы вады ў рот набралі... Але неўзабаве творца даведаўся, што Міраслаў Акімаў памёр у Мінску. Ды цяпер у яго ўзнікла яшчэ адно пытанне: ці то яму абрыдла перапоўненая жыхарамі, гасцямі і машынамі Масква і ён вярнуўся з жонкаю ў нашу сталіцу, захацеў пажыць у горадзе, дзе пачынаў сваю кар’еру і дзе заставалася кватэра ў прэстыжным і ўтульным раёне над Свіслаччу, ці то, знянацку падкошаны якімсьці страшна шкодным вірусам, нырнуў у той спакойны куток, дзе некалі жыў, словам, сышоў з відавочку, каб як мага меней людзей бачылі, як ён дажывае свае апошнія дні.

У санаторый паэт прыбыў разам з жонкаю, займеўшаю пучэўку, адпаведную групе інваліднасці. Сабе купіў ільготную. І вось тут яго, бывалага чалавека, усё даяма думка пра нечаканы скон Міраслава, якога высока цаніў і шчыра любіў.

— Як думаеш, — запытаўся ён у жонкі, — Мірык памёр сваёй смерцю?

— Калі гэта здарылася, як ты кажаш, у Менску, то, думаю... Прынамсі, не гвалтоўнай. Тут на яго жыццё не замахнуліся б: надта ж вядомы... А можа, ДТЗ?..

Да позняга вечара паэт не даваў адпачыць мабільніку, усё тэлефанаваў сябрам і знаёмым, уключаў усе каналы сеціва, нават прапусціў парачку каштоўных лекавых похадзяў. І свайго дамогся, даведаўся: вінаватая злавесная ява — анкалогія

Узрушаная сямейная пара перавяла дух.

— Што паробіш, такі лёс, а лёсам не пакіруеш, — кашлянуўшы, уздыхнула жонка паэта. Яна ведала Акімава завочна, здаля. Ёй падабаўся ягоны боскі голас, пранікнёныя вочы, шчырая ўсмешка і заўсёды акуратная, злёгка хвалістая шавялюра. А яшчэ ўменне з густам, элегантна апранацца і трымацца перад публікай. Адным словам, яна бачыла ў ім артыста з вялікай літары.

Паэт ведаў Міраслава даволі блізка, бо яны разам ладзілі канцэрты па ўсіх рэгіёнах краіны. Трэці з імі быў вядомы кампазітар і музыка, які перад выходам на сцэну Акімава выконваў і на фартэп’яна, і на акардэоне папурі сваіх лірычных

песняў, мелодыяў. А распачынаў праграму, быў, так бы мовіць, запявалам, паэт, у арсенале якога меліся ўсе мастацкія сродкі публіцыстычныя, лірычныя вершы, гумар і сатыра. Ён асабліва любіў дэкламаваць надзённыя вострыя рэчы. І час для іх быў адпаведны: «Саюз непарушны», з яго татальным кантролем, дыхаў на ладан. Канцэрты праходзілі бліскуча, з аншлагамі ў залах на 500—700 месцаў. Але паэт ніколі не сумняваўся: такі поспех трымаецца дзякуючы Акімаву, людзі валам валяць менавіта да яго, палюбавацца элегантным песняром, пачуць ягоны аксамітны барытон, яго вядомыя і новыя песні. Таму з ім раіўся, ці можна даваць больш перчыку ў сваёй паэтычнай прэамбуле.

І яго глыбока кранула смеласць і давер знакамітага артыста:

— Кажы ўсё, што на душы ляжыць, я табе давяраю...

І паэт напоўніцу карыстаўся гарбачоўскай адлігай, другой пасля даўняй хрушчоўскай, упершыню рэальнай адсутнасцю цензуры. Фінальныя радкі аднаго з вершаў гучалі празрыста і дзёрзка: «Пара выгнання з кабінетаў, // усіх дзялкоў і прайдзісветаў, // пара высакароднай мэты // і непадкупнага п’яра». Асабліва колкія і дасціпныя былі мініятуры, эпіграмы і эпітафіі.

У турне па Беларусі, слухаючы Акімава і ў дарозе, у машыне, і вольнымі вечарамі ў гасцініцах, паэт усё больш пранікаўся любоўю да яго глыбокай і ранімай душы. Уведаўшы пра тое, што Міраслаў — українец, ён папрасіў яго, каб узбагаціў праграму ўкраінскімі народнымі песнямі. І яго ўнікальны голас асабліва сардэчна загучаў у стыхі чароўнай яго роднай мовы:

Дивлюсь я на небо та й думку гадаю,
чому я не сокіл, чому не літаю?
Чому ж мені, Боже, ти крилець не дав?
Я б землю покинув та й в небо взлітав.

І яшчэ:

Віють вітри, віють буйні,
аж дерева гнуться.
Ох як болит мое сердце,
а слёзи не льются.

Перапоўнены ўражаннямі паэт аднойчы ў гатэлі скаратаў ноч і стварыў пра славу таго і неганарлівага ўкраінца верш, у якім паказаў накручасты шлях артыста, народжанага ў сталінскай вязніцы — ад рэпрасаванай матулі. І пра гаротнае дзяцінства, і пра ўрокі ў кузні дзядулі-каваля... А завяршаўся верш так проста і праўдзіва:

Выходзіць нехта з музаю з народу,
а ты ў народ, а ты ў народ ідзеш.

Верш з аўтографам стаўся развітальным падарункам паэта Міраславу Акімаву, бо дэмакратыя на постсавецкай прасторы дала артысту поўную свабоду дзейнасці, пра якую спакваля ён мроіў. Спярша толькі ў снах, пасля наяве. Магутным крылам хацелася максімальнага размаху, высокага палёту, і ён з’ехаў у Маскву.

Там пашлюбіўся з гожай і вернай беларускай дзяўчынай. Пачуваўся, пэўна, шчаслівым.

Смерць скасіла яго напрыканцы жніўня.

Паэт вярнуўся з санаторнага лячэння напачатку верасня. Ён ужо ведаў, што пахавалі Акімава не на Усходніх могілках, а на могілках новых — Лясных, як уведаў і пра тое, што людзі развіталіся з народным артыстам Беларусі і Расіі, улюбёным народным, не ў прасторнай

Фота pxhere.com

філармоніі, на сцэне якой ён няраз выступаў, зачароўваючы поўную, як вока, залю, а ў вузкай рытуальнай залі па вуліцы Альшэўскага.

«Песня вінаватая?..» — падумаў паэт пра ўзрушальную антываенную песню, якую паспеў запісаць для сучаснікаў і нашчадкаў праўдалюб Акімаў; там, у той песні, — пра вогненна-кывавае ваеннае пекла на зямлі, пра злачынствы антыхрыста. І пра спадзеў толькі на Бога... «А мабыць, яшчэ й недзе сказаў праўду ў вочы», — дапоўніў сваю думку паэт.

— Так і ёсць, — усклікнуў ён, калі, пакапаўшыся ў сеціве на тых каналах, дзе выстаўляе хроніку Акімава ягоная ўдава, пачуў словы Міраслава пра гнеўную памяць украінцаў...

Паэт павольна хадзіў па лужку і ўздоўж польных дарог у пошуку ўцалелых красак. Яму ўдалося знайсці не толькі цькорыі, рамонкі ды іншыя дробныя красачкі, а нават і некалікі васількоў. Толькі такога, а не купленага з чужых рук, букету не ставала яму, каб паехаць на Лясныя могілкі.

На магіле Міраслава яшчэ стаялі вянкi з чорнымі стужкамі і яго прасветлы, з праніклівай усмешкай партрэт. Перахрысціўся паэт, пакланіўся, усклаў кветкі, дастаў з кішэні іконку Багародзіцы, прыставіў яе да партрэта і ціха сказаў: «Выбачай, калі чым правініўся! Светлая памяць!»

P.S. Прычакаўшы паэта з могілкаў, яго жонка ў фэйсбуку знайшла яму дзве песні, якіх ён раней і не чуў, а яшчэ відэастужку, дзе Міраслаў гаворыць пра тое, што лугавыя і палявыя краскі яму даражэйшыя за самыя дарагія ружы.

Шыпшына

«Забяры мяне, Генка, адсюль, пакуль я цябе не забраў», — зноў ён чуў бацькавыя словы, хрыпаваты голас, бачыў яго бледны твар. Трэці раз на працягу лета паўтараўся незвычайны сон. Генадзь Жак даўно стаў дзядулем, але ў сне бацька назваў яго так ласкава, як усё сваё жыццё называў, і якраз да яго, старэйшага сына, зноўку звяртаўся з таго свету з адзінаю просьбай... Сон і гэтым разам быў эпізодычным. Ізноў не паспеў нічога адказаць бацьку сын, як прачнуўся: яго абудзіў неадпаведны начному супакою адпачынку паскораны рытм сэрца.

Адкладваць складаную і адказную паездку чалавек больш не мог. З Цюмені, дзе ён, нафтавік, кінуў жыццёвы якар,

патэлефанаваў на радзіму — у Ружаны, прасіў брата зрабіць неадкладна тэлефонную разведку ў Крым, знайсці там надзейных землякоў, увесці ім у вушы сваю праблему. Браты павінны былі разам паехаць на поўдзень, там знайсці машыну, заявіцца ў вёску, дзе пахаваны бацька, выйсці на мясцовае начальства, пакланіцца яму з гарэлкаю і каўбасою, называючы мэту свайго прыезду. Так на вясковых могілках яны змогучы знайсці куточак, дзе пахаваны іх бацька, дастаць і перавезці на радзіму парэшткі.

Дабраслаўне на перазахаванне Генадзь Жак узяў у архімандрыта ў манастыры. У Сімферопалі знайшлася і ласкава ім адазвалася дачка ягоных землякоў Ліля Пракапеня, па мужу Прахарэнка. Муж і жонка Прахарэнкі забяспечылі прыезджых не толькі начлегам і машынаю, але і пабралі на працы адпачынку, каб усюды іх суправаджаць.

Генадзь Жак распавеў ім пра цяжкую бацькаву долю. У трыццатых гадах аказаўся без віны вінаватым і без суда засуджаным. Пасля дваццацігадовай сталінскай сібірскай катаргі паехаў у заробкі ў Крым, заадно, як ён казаў, і пагрэцца. Працаваў ён за рулём грузавіка ў калгасе. Але рэзка змена клімату нашкодзіла здароўю і прывяла да нечаканай смерці.

Прайшло 52 гады. Цяпер, у канцы жніўня, стаяла спека, амаль такая, як і тады, у тым журботным ліпені, у дзень пахавання бацькі.

Ва ўсёй гісторыі з перазахаваннем яго праху непрадбачаным аказалася адно — поўнае запусценне старых могілак, дзе на ўтравелых грудочках зямлі струхлелі драўляныя крыжы. Браты разам з Прахарэнкамі ішлі павольна, пільна ўглядаючыся ў кожны грудок. Даймала гарачыня. Генадзь ішоў у спартовых штанах і тэнісцы, без майкі. Недалёка ад мяжы, дзе канчаліся старыя могілкі і пачыналіся новыя, на яго руцэ пакінулі след калючкі шыпшыны, за галінку якой ён быў зачэпіўся. Такі аказаўся вынік доўгіх і няўдалых пошукаў.

Стомленны, браты мусілі паўтарыць пошукі. Гэтым разам Генадзь Жак зачэпіўся за той самы куст шыпшыны тэніскай. Галіна сваімі калючкамі моцна трымалася за яго лёгкую кашульку, цяпер пакінуўшы свой след на грудзях.

«Гэта — знак! — сказаў малодшы брат. Яны пачалі ўпарта расхінаць сплеченую траву і раптам убачылі на зямлі металевую зорачку. Калі паднялі, прачыталі на другім яе баку гравіроўку: ЖАК А. І. — прозвішча з ініцыяламі іхняга бацькі.

Браты абняліся і заплакалі, як дзеці.

Нашыя сны

Фелікс БАТОРЫН

Я ўсё люблю. Я ўсіх люблю.
І я адну з усіх кахаю.
Я спрычыняюся камлю,
Драўляны дух яго ўдыхаю.

Я спрычыняюся траве
І адчуваю смак травінак.
А песня, што ўва мне жыве, —
Любові і кахання вынік.

Заўжды трымаю ў галаве,
Што я заступнік і мужчына.
А песня, што ўва мне жыве, —
Ці не майго жыцця прычына?

Мне боль чужы душы ірве
І гоніць сон з вачэй уночы.
А песня, што ўва мне жыве —
Яна заб'е мяне аднойчы.

Размова з рэдактарам

Паэт:
— Хоць выснову сам зрабіў,
гучанне кніжнае:

О, жыццё, ты з'ява цалкам неспасціжная!
Рэдактар:

— Можна б і карацей.

Паэт:
— О, жыццё, ты з'ява цалкам
неспасціжная!

Р:
— Яшчэ карацей!

П:
— О, жыццё, ты з'ява.

Р:
— Карацей жа!

П:
— О, жыццё!

Р:
— Карацей.

П:
— О...

Р:
— Цуд! Але пра што гэта?

Дбае свет пра паліва
Дзень пры дні няўтомна;
Эканоміць каліва
І марнуе тоны.

Да шчышчэння, болю
Ўпарта, аж зацята,
Дбае свет пра волю
І майструе краты.

Доля быстрацечная
Ў часе хуткаплыннай.
Дбае свет пра вечнае
І жыве хвіліннай.

У бездараў магутныя ілбы.
У бездараў асілкавыя плечы.
А кулак як молаты — каб плешчыць,
Згінаць, драбніць матэрыял любы.

У бездараў сталёвы бляск вачэй,
Ільвіны рык ірвецца з іхніх пашчаў.
Ім ля кармушкі ўладзіца б ямчэй,
Бо колькі ні жаруць, заўсёды нашча.

То прыкінецца шэрай моллю,
То бяжыць сабачым трушком...
Подласць чыніць сваё з завуголля,
Пераважна крадком-цішком.

Трыумфуе ж прылюдна подласць,
Адкрывае сапраўдны твар,
Здраду й зайздрасць прымае ў кодла.

Абгавор у яе — тавар
Хадавы, бо смяротна востры,
Як забойцы крывы кінжал.

Подласць, зайздрасць і здрада — сёстры
І царыцы многіх дзяржаў.

Подласць лічыць за неабходнасць
Аб'язджаць усіх па крывой,
Так імкнецца падрэзаць годнасць,
Каб сцякала тая крывёй.

А нацэляць у подласць колле
І здаецца, што ёй не жыць, —
Зноў прыкінецца шэрай моллю
І сабачым трушком пабяжыць.

Шалю долі вечнае ваганне,
І ніяк не ўраўнаважыць іх.
У адных тры пальцы для жагання,
Для пахабнай дулі — у другіх.

Ходзіць вецер па вулках, завулках,
Забіраецца ў тупікі.
Як жа цесна яму і мулка.
Спачуваю. Я сам такі.

Я забытваўся не аднойчы
У жыцця свайго тупіках
І маліўся: «Выведзі, Ойча,
На адкрыты і вольны шлях!»

Ён мільгаў між платоў нібыта —
Вольны, вабны для сэрца майго.
Але дзе ён, шлях той адкрыты?
Я пасення шукаю яго.

Некрануты куток зямлі,
Не сапсуты людской дурнотай.
Як калоны, стаяць камлі,
Шаласцяць хмызы ля балота.

Тут прасветленая рака
Гулка пляскае важкай рыбай.
Перламутравая луска
З прагным вокам цвеліца нібы.

У нявусцішнай цішыні
Неспалоханы подых ветру.
Тут не водзяцца каршунны.
Тут няма чым жыць прайдзісвету.

Мужчынскі дух зусім не адгалёкаў
І не пайшоў ціхмяна на спачын.
Вачмі часоў бунтоўных крывацёкаў
І ў старасці глядзім мы на жанчын.

І толькі досвед, гэты досвед мудры,
Трымае за палу і за каўнер:
У ваяўнічай, браце, камасутры
Ужо даўным-даўно ты не жаўнер!

Перапрасіўся б лепш ты перад Богам,
Нашчадкам распісаў сваё дабро,
Сабраў бы неабходнае ў дарогу...
А чорт усё падштурхвае ў рабро.

Жывы баіца, што памрэ,
І шмат чаго яшчэ баіца.
Шалее люта на дварэ,
Грымотна блішча навальніца.

І кідаецца ў жаху ноч
Па закутах і па захаці,
І не перастаю бласаць я,
Каб смерць пранесла міма нож.

Але спакойныя глядзяць
З партрэтаў тата і матуля.
Ім штось таемнае відаць
З пары, калі навек заснулі.

Што ім адкрылася, яны
Хаваюць ад мяне старанна
І паўтараюць: "Нашы сны
Табе глядзець, сыночак, рана".

Фота pxhere.com

Засну я — вернуцца у сне
Яны з адной відочнай мэтай,
Каб зразумеў я: трэба мне
Запомніць сёння фразу гэту.

Лагі, раўніны, ўзвышшы, горы,
Жарства, што не ўвабецца кол —
Атрутны карань мандрагоры
Пусціў атожылькі наўкол.

Яго ты выкарчуеш, спаліш,
Апусціш прах у пlynь ракі,
Каменнем рэчышча заваліш...
А як жа ў сэрцах каранькі?

О, тое, што на відавоку,
Адолець лёгка ў барацьбе,
А ты карэнне зла і змроку
Знайдзі і вынішчы ў сабе!

Вось і ноч ужо насоўваецца.
На насоўцы — два вузлы.
Зрок да змроку прыстасоўваецца,
Як сумленне да хвалы.

Але ёсць вузлы для памяці —
Муляюць і ў цемнаце.
Сорам вугалем распаліцца
У душы — спярша ў куце,

А затым і ўся ахопіцца
І сядомасць апячэ,
І смала хвалы растопіцца
І на брудны дол сцячэ.

Каб смалой хвалы не пляміцца
І лакцей не абгрызаць,
Мулік вузлікаў для памяці
Мушу болей навязаць.

То дзідай, то рапіраю
Пратнула дол трава.
Прывет вяртання з выраю
Струменіць сінява.

Пазней сутонне сочыцца,
Начамі не заснуць,
І нават дзеду хочацца
Бабуленьку ўшчыкнуць.

Мацеева балада

Дзесь недалёка гром грукоча,
Згарнула краскі сенажаць.
Ты не спяшай, Гальяш-прароча,
Каня шалёнага кілзаць.

Я выбраўся ў дарогу рана,
Калі развіднела траха,
Але далёка шчэ Жупраны
І ратавальная траха.

Па траскай каменцы глыжовай
Я ў дрогкай брычцы прабраджу,
А ты пакуль не асвяжоўвай
Хмурыны, поўнае дажджу.

Спытаеш, чым табе аддзячу,
Што ад мяне адвёў бяду?
Пытанне я тваё прадбачыў:
Верш беларускі я складу.

І слухаць будуць верш мой людзі,
Ён простых сэрцаў дасягне.
І, можа быць, някепка будзе
Калісь у нашай старане...

Янка КУПАЛА. Год 1930

Вуліц вачастых вушастыя сцены...
Дзе, каб схавацца, гусцейшыя цені?
Дзе, каб не чулі, глухія пяхоры?
Дзе лабірынт ад рукастай канторы?
Дзе — хай і цёмна, і глуха, і вузка —
Але адкланне душы беларускай?
Можна, сябе напалам разваліць,
Каб паглядзець, што ж там гэтак баліць?

Урывак з Еклезіяста ўвольным пераклазе з каментаром

О, гэты густы і цягучы заход,
Віно, што не хмеліць, нектар, што не поіць,
Халодная чырвань няморичаных вод
І чорнага лесу размохрани пояс.

О, гэтая багна глухой цішыні,
Якую не зрушаць ні словы, ні ўздыхі,
І кволья ў зыбкім сутонні азні,
І першыя бледныя зорныя крыхі.

О, гэтая з прысмакам скрухі журба
Па згубленым дні і па страчаным часе,
Між стомленых плеч адчуванне гарба
І след паміж пальцаў працеклага ічасця.

О, гэты палын шкадавання сябе
І боль па ўсіх блізкіх, і крыўда за блізкіх,
Якіх, як траву, непазбежнасць зграбе,
А след іх прадоннае цемрыва зліжа.

І марнай была за жыццё барацьба
І восенскі плён, і вясновая квецень,
А гэтая з прысмакам скрухі журба
І ёсць наймарнейшая марнасць на свеце.

Каментар

Світаньня водарная парнасць —
І смачны свет, такі, хоць еш.
А ўсё ў тым смачным свеце марнасць
Адно тады, калі памрэш!

Пацешылі чорта работа
Бязвер'ем сваім напаказ.
Цяпер быццам верым у Бога,
Ды нека няшчыра, убога, —
Дык як Яму верыць у нас?

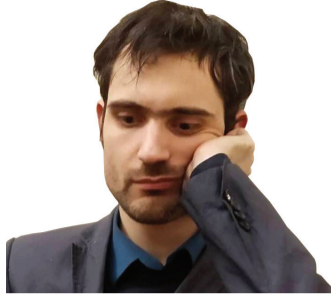
Казань

І грывнуць трубы.
Яны грывнуць грозна і суладна.
І так суладна грывнуць трубы,
Што разам з імі грывне абшар.
І калі грывне суладна з трубамі абшар,
Ён успомніць, як падалі сцены Ерыхона.
Гэта сцены таго Ерыхона,
Што страціў іх два тысячагоддзі таму.
Але ўзводзяць штодзень аж пасення
Новыя і найноўшыя Ерыхоны.
Дык дзьміце ж у спрадвечныя трубы,
І ўдзімайце ў тых трубы не наветра —
Свой дух магутны ўдзімайце
Вы ў іх.

Хаваючы ад ветру і залевы,
Праменьчык свечкі выпешчу ў руках.
Быў час грашыць направа і налева —
І час настаў раскаяцца ў грахах.

Каго пакрыўдзіў, прагну памагчы вам,
Даць нейкай рады болю і слязам.
А ўсё, чаго напавіць немагчыма,
Даруе Бог, ды не дарую сам.

Longibellum

Максім ЖУК

Заканчэнне аповесці. Пачатак у папярэднім № 4 (236)

Мы спыніліся зноў, калі машына зламалася. Усе пракліналі нашых працаўнікоў мірнага фронту, якія не могуць зрабіць машыну як след. Адна толькі я радавалася затрымцы. Можа быць, яшчэ і Акулярык. Чым даўжэй едем, тым пазней будзем.

На зямлі панавала чарната, але неба было на дзіва светлым. Прыемнага цёмнага зялёнага колеру, як бутэлька.

Вакол нейкія невыразныя руіны хаваліся ў змроку. Некалі быў прыгожы горад: велічны, па-імперску пафасны. Толькі даўно карыятыды і атланты растрэскаліся, мазаікі, што ўпрыгожвалі дамы, рассыпаліся.

Мы стаялі ля кузава машыны, размінаючы сшэрхлыя мышцы. У цемры я магла бачыць толькі агульныя абрысы.

— Гэта тэрмабомба, паглядзі, як патрэскаўся камень ад гарачыні, — казаў нехта у цемры, — ад прамнябомбы такога не можа быць.

— Калі б гэта была тэрмабомба, тут бы ўсё расплавілася, — упарта прэрэчыў іншы бесцялесны голас.

Паступова гутарка перарасла ў гарачую спрэчку, якая зброя лепей. Некаторыя ўпарта даказвалі абсалютную перавагу тэрмабомбы, іншыя высмейвалі і адстойвалі перавагі прамнявэй зброі.

— Вунь у яе спытайце, — пачула я голас Белабрысага, які не прымаў да таго ўдзелу ў размове.

Да чаго тут я?

— А я нават не ведаў, што ты дзеўка, — сказаў адзін. — Думаў, ты хлопец.

— Праўда кажучы, ты ў дзяцінстве жыла ў горадзе, дзе ляснула прамнябомба? І ты адна выжыла? — з цікавасцю спытаў другі.

— Хто кажа?

— Ды ўсе кажучы.

— Я не ведаю, — адказала я. Наконт таго, каб я адна выжыла — гэта дакладна ўжо нейкая бязглуздзіца.

— Ты памятаеш бомбу?

— Не.

Мне здалася, што я адчула іх расчараванне. Я і праўда, да майго жалю, не памятала. У галаве быў толькі нясны вобраз блакітнага святла: святліла ярка, але зусім не асвятляла. Але хутчэй за ўсё, гэта быў кадр з нейкага фільма, што я бачыла ў дзяцінстве. Нават калі над маім родным горадам і выбухнула прамнябомба, то, вядома, я гэтага не бачыла. Інакш хіба я б стаяла тут? Хутчэй за ўсё бомба ўзрвалася над купалам і промні амаль не пранікалі ўнутр. Амаль...

Я ўглядалася ў чорныя ляпы вокнаў. Некалі там жылі людзі. Цяпер толькі пылі і павуцінне. Мне помнілася, як мы некалі дапамагалі расчысціць прыгароды сталіцы. У даваенных дымах яшчэ засталіся шкідлы жыхароў, забітых ці газам, ці, можа, прамнябомбай. Мы збіралі астанкі ў чорныя пластыкавыя торбы і зносілі да машын, якія адвозілі іх для спалення. Хлопцы тады забавіліся, кідаючы адзін у другога косткі, і спрабавалі напалохаць дзяўчат жоўтымі чэрапамі. І тыя вішчалі, прыкідваючыся, што ім страшна. Аднак у гэтым горадзе наўрад нехта займаўся чысткай. Значыцца, тубыльцы ўсё яшчэ там, дзе іх напаткала смерць.

Я паспрабавала ўявіць, як горад мог выглядаць раней. Тут былі фантаны, рэстараны, кафэ і крамы. Такія, як у кніжках з малюнкамі. Пэўна, па вуліцах шпацывалі прыгожыя паненкі і іх кавалеры. Сёння, калі мы ўсе жывём толькі дзеля перамогі, такое жыццё здаецца казкай.

Захопленая разважанні і летуценнямі, я адыйшла далей ад нашых і таму адзіная

заўважыла, як дзве бледныя цені зніклі ў чарнаце. Я адчула быццам бы ўдар струменя. Няўжо нехта вырашыў уцячы? Дээрціры? Такога не можа быць. Канешне, я адразу павінна была дакласці аб гэтым. Але на мяне напаў страх такі, што ногі сталі, як ватныя. Я разумела, што чым больш стаю на месцы, чым даўжэй вагаюся, тым больш небяспечна гэта становіцца. Тым больш шансаў, што вырашыцца, быццам бы і я была ў змове і наўмысна адцягнула час. Асабліва, калі іх не атрымаецца злавіць. З іншага боку, калі я прамаўчу, то што можна мне паставіць у віну? Я магла цалкам натуральна нічога не заўважыць. Магчыма, мне і праўда прымоўлялася. Што тут дзіўнага? Я дрэнна спала, ці мала, што мне магло пабачыцца? Ды можа быць яны і не дээрціры. Можа быць, яны адыйшлі... проста так. Можа, яны хутка вернуцца. Для чаго падымаць перападох? Я толькі зраблю горш.

Стараючыся выкінуць з галавы непрыемныя думкі, я пайшла назад да кола хлопцаў. Акулярык стаяў побач, заклаўшы пальцам сваю тоўстую кніжку. Я адзначыла, што ён дайшоў толькі да паловы. Цікава, ці паспее дачытаць?

— Ты, — раптам звярнуўся ён да мяне, — не баішся?

Чаму ён палічыў мяне за родную душу?

— Не, — рэзка адказала я.

— А я баюся, — сказаў Акулярык.

— Ну і дурань, — засмяялася я.

Я баялася. Але, што ён разлічваў пачуць? Прызнанне, што я баяліва дзяўчо? Я не магла такога сказаць ні пры якіх умовах...

Зарыкала машына.

— Ну нарэшце, а то я думаў, мы тут да самай перамогі будзем тырчаць, — сказаў гучна Белабрысы.

Таўстун ледзь плёўся ў самым канцы. Нягледзячы на сваю пастаянную пахвальбу, ён быў найгоршы. Горшым пасля яго быў Акулярык. І па іх я. Бегчы ў супрацьгазе вельмі цяжка. У першы імгненні здаецца зусім нічога, але стома хутка накопліваецца. І яшчэ мяне мучыла лёгкая клаўстрафобія. Я ненавідзела гэтую забаву яшчэ са школы.

Цэлымі днямі ў частцы мы бегалі кругі, часам у супрацьгазах, часам без. Хадзілі шэрагам і адціскалі. Усім гэтым мы займаліся і ў школе. Нічога новага. Зброю нам не давалі. Дзяржава павінна эканоміць патроны. Недарэчна іх траціць на трэніроўкі недаросткаў, як мы.

— Успышка злева!

Я кінулася на зямлю, прыкрыўшы галаву рукамі. А заду ўжо гучаў дзікі рык.

— Ды ў які бок, цябе трасца!

Зноў гэты крэтын — Акулярык — блытае накірункі. А з-за такіх вось ідыётаў, якія не адрозніваюць, дзе лева, дзе права, даводзіцца бегчы зноў і зноў. Учора аднаго Акулярыка пакінулі бегачы кругамі. Мы ўсе са смехам назіралі, як ён наматвае іх пад вельмі святлом дугавых пражэктараў, раскідваючы па пляцоўцы чатыры блакітныя цені.

— Во шпарыць, — рагатаў Белабрысы.

Аднак, хаця і раздражняла, што Акулярык не здольны запомніць правільна, у які бок падаць, на самай справе пры выбуху тэрмабомбы ці прамнябомбы, якая, да халеры, розніца, у які бок ты ляжыш? І як дапаможа супрацьгаз? Усё гэта не мела ніякага сэнсу. Я сумнявалася, што такія трэніроўкі дапамогуць нашай неадхільнай перамозе.

Нас зноў паднялі і зноў мы беглі. Як цяжка сэрцу ў грудзях. Я адчувала, што задыхаюся. У скронях стукалі малаточкі. Хопіць ужо. Хутчэй бы скончыць. Заўтра зноў тое самае. І паслязавтра. І пасля. І так яшчэ невядома колькі. І тады на галафронт.

У вачах пацямнела. Пліта бетону падскочыла да твару. Я ледзь утрымалася на нагах. Яшчэ б імгненне, і я б распласталася на зямлі. І пэўна тады мне б давялося бегчы ў кампаніі Таўстун і Акулярыка, які апошняй дурніцы. Я сабрала ўсю волю і пабегла. Дзіўна, як многа можна зрабіць, калі маеш моцную волю. Нават калі ў вачах круціцца срэбны калейдаскоп, а ногі быццам напоўніліся бітым шклом. Але, дзіўна, цяпер я адчувала неверагодную лёгкасць.

Быццам бы вольная птушка ў чыстым небе. Мне здавалася, я магу бегчы і бегчы.

— Ну што там яшчэ?! — зноў пачуўся рык. Я не затрымалася, не азірнулася. Ніхто ж не загадаў спыняцца. Раз загадана, трэба бегчы. Дзеля нашай дзяржавы, дзеля перамогі.

Нас спынілі. Нарэшце дазволілі зняць супрацьгазы. Хацелася ўпасці на халодны бетон і ляжаць нерухома. Але я ведала, што так рабіць нельга. Там проста хадзіла туды-сюды. Чамусьці гэта лягчэй, чым стаяць на адным месцы.

— Што там здарылася? — спытала я, калі змагла размаўляць зноў.

— Нейкі адкінуўся.

— Страціў прытомнасць?

— Памёр. І, здаецца, яго званітавала ў супрацьгаз.

— Вось ёлуп, — адзначыў нехта.

Я адчула палёжку. Вядома, гэта не добра. Але гэта пазбавіла нас ад яшчэ многіх кругоў. Здаецца, што іншыя таксама не вельмі перажывалі з гэтай нагоды. Мы не ведалі адзін аднаго яшчэ. Баявое братэрства не склалася.

Таўстун тым часам ужо вярнуў свой звычайны апломб і пачаў расказваць гісторыі:

— Я па праўдзе хацеў служыць на падводнай крэпасці. Ведаеце, я ж жыў на моры. У нас быў пляж каля інтэрната. І там было шмат старых падводных лодак, усе такія чорныя, прагарэлыя. Мы на іх лазілі і купаліся там побач. Унутр забіраліся...

— Добра, што я гэтага не бачыла, — сказала я. — Не вельмі прыемна глядзець, як трасецца твой тлушч.

Усе засмяяліся. Таўстун зіркнуў злосна, але ад хвалявання не змог сказаць у адказ нічога дасціпнага. Мяне раздражняла яго пустая пахвальба. На марскую крэпасць такіх як ён не адправяць. Там служыць эліта. Хаця што мне да таго? Хай цешыцца сваімі фантазіямі. Дарма я яго разлавала. Мне заўсёды было цяжка сачыць за языком. Такія ў мяне натура.

У казарме Акулярык адразу засеў за кніжку. Быццам бы даў сабе зарок яе дачытаць, што б не здарылася. Сёння яму не давялося бегаць пасля ўсіх. І іншыя нават не "начысцілі" яму пысу для навукі, як звычайна. Проста агідна ад таго, які ён недарэка. Над Таўстуном смяюцца, але той са сваёй самаўпэўненасцю і шырокімі, хоць і бескарыснымі, ведамі ўсё ж мае павагу. Нават і мяне больш-менш жахаюць. Кажуць, для дзеўкі я нічога. А гэты...

Увесь свабодны час ён траціў на чытаніну. З-за гэтага над ім кпілі. Але мяне ў нейкім сэнсе захапляла яго ўпартасць, апантанасць. Мне заўсёды было цяжка засяродзіцца над навуковай кніжкай. Ужо на якой другой старонцы я звычайна пачынала пазыхаць. Але, можа, яму кніга патрэбна, каб меней думаць аб тым, што хутка чакае? Кніжныя думкі замяняюць свае асабістыя, і ад таго спакайней становіцца на душы. Мне нават прыйшло ў галаву, што было б добра знайсці і самой кніжку. Што-небудзь пра подзвігі адважных герояў, такіх непадобных на мяне з маімі страхамі і трывогамі. У адрозненне ад хлопцаў, занятых мроямі аб гераічных перамогах, у мяне на душы было не лёгка.

Заставалася яшчэ трошкі часу да абдоў, і я думала пагартаць запісы з лекцый. Не тое, каб гэта было важна, але не хацелася чырванець. Я села на эдлі і схілілася над запісамі. Пры слабым святле чытаць было цяжка. Да таго ж пісала я, як курыца лапай.

У гэты момант у дзвярах з'явіўся афіцэр. Ён акінуў памяшканне калочым позіркам і спыніў погляд на мне. Сэрца сіцнула ў грудзях.

— Ты, — рэзка сказаў ён, — за мной.

Ад начальства я не чакала добра. Ён правёў мяне ў прыбіральню і паказаў на дзірку ў падлозе.

— Я хачу, каб ты дастала пісталет. У цябе тонкая рука.

— Пісталет? — не зразумела я.

Ён зіркнуў на мяне злосна.

— Я ўпусціў пісталет. Чаго чакаеш?

Я паспешна стукнула абцасамі і скораяворкай прамовіўшы абавязковыя словы, схілілася над дзіркай. Праца не вельмі прыемная. Ён, каб яго халера, згубіў, а мне даставай. Брыдка. Руку кранула вільгаць бруднай вады. Шкада, што ў мяне не было гумовых пальчаткаў. Афіцэр стаяў ззаду, задумліва пазіраючы на мяне. Я працігнула руку глыбей у аспіруючую трубу. Дзе ж гэты чортавы пісталет? Чаму менавіта мне даводзіцца займацца такім? Праз секунду я намацала цвёрдую рукаўтку. Пісталет засеў на згібе. Назад лезці не хацеў.

Горш за тое, мне здалася, што і мая рука, заціснутая між жалезам трубы і пісталетам, не можа вызваліцца. Гэта было проста жудасна. Мяне ахапіла лёгкая паніка. Я паспрабавала расслабіцца. Выдыхнула паветра і акуратна павярнула кісьць рукі. І выслізнула з пасткі. Трыумф. Я паспешна паднялася. З рукі і пісталета капалі халодныя кроплі вады.

— Памый яго, — сказаў афіцэр. — І рукі памый.

Я паспешалася да рукамыніка. Вада была ледзяная. Але я з задавальненнем падставіла пад моцны струмень і руку, якая адразу пачырванела, і пісталет. Незвычайна лёгкі і такі маленькі. Я яшчэ не трымала сапраўдную зброю. Толькі муляжы.

— З мылам, з мылам, — сказаў лейтэнант амаль добраязычліва.

Узяўшы агрызак карычневага мыла, ацвярдзелы, як камень, я старанна шаравала метал.

— Добра, малайчына. Ты дзяўчына ці што? Чаму не на мірным фронце?

— Спадар лейтэнант, я не годная.

— На мірным фронце ёсць і іншыя справы для жанчын: рабіць снарады, ракеты ці гатаваць ежу для арміі. Яны нешта наблыгталі. Цябе яшчэ рана адсылаць. Якая ад цябе карысць? Хаця, праўда, іншыя не лепш. Бескарысная партыя.

Ён памаўчаў і дадаў:

— Ну, ідзі. Я пагляджу, можа быць, цябе прыстрыяць на мірны фронт.

Маё сэрца зрабіла кульбіт. Я не вялікі герой. Хаця звычайная жаночая праца на мірным фронце выклікала ў мяне непрыхільнасць, калі б я магла рабіць штосьці іншае карыснае для арміі, я б лепей была там. Бо мне, вядома, яшчэ хочацца пажыць.

— Усяго яшчэ некалькі тыдняў, і мы будзем на галафронце, — сказала я. — Як хутка мінае ад.

Акулярык адклаў кніжку. Ён паглядзеў на мяне задумліва:

— А ты спяшаешся?

Я часам размаўляла з ім таму, што, хаця ён быў недарэка і слабак, размовы мяне супакоўвалі.

— Якая розніца, спяшаюся ці не. Ад гэтага нікуды не дзенешся. Можа быць, мне нават удасца наблізіць нашу перамогу, хаця б трошкі.

Вядома, мне было страшна паміраць, мне хацелася яшчэ пажыць. Але гэта немагчыма, а калі немагчыма, то лепш хаця б забраць з сабой некалькі некравырадкаў.

— Дзеля чаго табе перамога? Ты не ведаеш нічога пра вайну і наогул... нічога не ведаеш, — ён махнуў кніжкай.

— Я ведаю ўсё, што трэба. Подлыя ворагі, некрафілы-вычварэнцы, нас ненавідзяць і хочучы знішчыць.

Акулярык зморшчыўся, як ад зубнога болю.

— Вядома, ненавідзяць. Мы ж напалі на іх. Ты зусім нічога не ведаеш, — сказаў ён з лёгкай пагардай у голасе, — нават у гэтых кнігах больш глуду, чым у тым, што ты вярзеш.

Я ведала дастаткова пра ворагаў і вайну, каб разумець, нават калі мы напалі першыя, як ён кажа, то толькі таму, што нас вымусілі.

У той раз наша гутарка з Акулярыкам дайшла да спрэчкі. Я чалавек захоплены і хвалююся, калі нехта вярзе лухту. І Акулярык таксама разнерваваўся і гаварыў незвычайна рэзка:

— Ты ведаеш, што вайна ідзе ўжо дзясяткі гадоў. Тыя, хто ўсё пачалі, даўно памерлі. Памерлі ад старасці, а не як мы з табой памром. Каб вайна цягнулася далей, яны кідаюць на галафронт усіх: і жанчын, і мужчын. Падлеткаў, усё маладзейшых. Хутка ўся краіна скончыцца. Не застанеца нікога. Усе памруць, акрамя тых, хто пасылае нас на вайну. І дзеля чаго?

— Гэта не праўда. Людзі ў краіне не скончацца. А калі праўда, то значыцца, мы павінны ваяваць больш старанна, — запярэчыла я.

— Ваяваць? Дзеля чаго? — ён усміхнуўся крыва.

— Дзеля краіны, дзеля дзяржавы. У любым выпадку, наша дзяржава ўсё робіць правільна. Мы жывём дзеля дзяржавы, — сказала я, паўтарываючы ўсім добра вядомыя тэзісы.

— Ты думаеш, чалавек павінен жыць дзеля дзяржавы толькі? — спытаў Акулярык.

Longibellum

«Заканчэнне.
Пачатак на стар. 6

— Дзяржава — гэта агульнае дабро. Дзе-ля чаго яшчэ жыць?

— А дзеля сябе?

— Гнілы буржуазна-філістэрскі інды-відуалізм.

— Ты не ведаеш, што гэта азначае? — з насмешкай сказаў Акулярык. — Паўтараеш, як магнітафон.

Мяне раззлавалі яго высакамерныя словы. Тое, што ён вечна чытае бескарысныя кнігі, зусім не азначае, што ён разумнейшы за мяне. Наадварот, кнігі затлумілі яму галаву так, што хлопец цяпер не разумее прапісных ісцін.

— Сам па сабе чалавек не можа жыць, — сказала я гучней, чым трэба. Некалькі лы-сых галоваў павярнуліся ў наш бок.

Без дзяржавы — хто будзе карміць, даваць адзенне, будаваць дамы, дарогі, машыны? Хто будзе прымушаць жанчын нараджаць дзяцей, карміць немаўлят? Чалавецтва знікне. Гэта абсалютна відавочна кожнаму, хто думаў хоць некалькі секунд. Я ніколі раней не магла паверыць, што ёсць людзі, якія думаюць так, як Акулярык. Я ведала, што ёсць варожыя пра-вакатары, якія наўмысна баламуцяць людзям галовы. Але ж ён не з іх. Здаецца, ён і праўда верыў у глупства, якое казаў.

Няўжо хлопец быў трохі дурнаваты? Не, ён такім не здаваўся. А можа быць — баязлі-вы? Пэўна, ён, як і я, баіцца паміраць. Таму і выдумляе, усякую лухту. Замест таго, каб вызнаць страх і змагацца з ім, апраўдвае сябе. Калі чагосьці не хочаш, пачынаеш складаць адгаворкі, спосабы апраўдаць сябе. Можа таму ён быў мне бліжэй, гэты дурны разумнік, чым іншыя нашыя хлопцы. Тыя нават і не думалі, што зусім хутка памруць. Яны выдумлялі, як пярэйдучы галафронт і будучы наводзіць пара-дак у гарадах ворагаў, як навучаць ворагаў нас любіць, як адпомсцяць тым за ўсё. Іх сляпяя тупасць мяне раздражняла. Я часам дазваляла сабе пакпіць: «ну калі ўжо ты галафронт пера-паўзеш, то ворагі ад тваёй пысы паўцякаюць».

Акулярык зусім разгарачыўся і сказаў нешта такое, што працяла мяне, быццам бы ледзяным подыхам.

— Ты... што? Можа, хочаш дэзерціраваць? — рэзка сказала я, стараючыся схаваць спалох.

— Не, зразумела, не, — паспешна адказаў ён.

Мы больш не праволілі ні слова ў той вечар.

Я прыпомніла тых, што спрабавалі ўцячы ў час нашай дарогі сюды. Іх злавлілі і пабілі. Мне было нават трошкі непрыемна глядзець на залітыя крывёй твары, быццам бы чырвоныя маскі.

«Яны не хочуць ваяваць дзеля нашай краіны, паганьня баязліўцы, яны здрадзілі сваім тавары-шам, здрадзілі вам, — сказалі нам тады, — з-за такіх, як яны, неадхільная перамога наступіць пазней, і, можа быць, не ўсе вы яе дачакаецеся».

Дэзерціраў адправілі ў эксперыментальны атрад. Нам паказвалі, што адбываецца там на слайдах. Я ніколі не жадала такога лёсу ні сабе, ні каму з тых, каго ведаю. Нават дэзерцірам. Я хацела б нават адварнуцца ад тых кадраў, але было сорамна паказаць перад іншымі слабасць.

Але, хаця і страшна, гэта было справядліва. Калі не хочаш дапамагчы нашай неадхільнай перамозе на полі бою ці на мірным фронце, тады адпрацаў у эксперыментальным атра-дзе. Так што я ніколі не стану ўцякаць ад непазбежнага. Лепей як герой памерці ў зма-ганні з лютым ворагам, чым доўга паміраць там, дзе выпрабуюць нашу новую зброю...

Я мылася, вядома, пазней усіх. І ўсё нервалалася. Хутка спаласнулася лёдзістай вадай з душа. Хутка апранулася. Уздыхнула з палёгкай. Выцерла галаву ручніком.

Выйшла ў калідор з аблытанымі трубама і драгатамі сценамі. Многія куты заставаліся цёмнымі. Многія лямпы не гарэлi. Электрыч-насць дзяржава эканоміла. Як і цёплую ваду.

За апошні час я ўпадабала наш вучэбны цэнтр. У бункеры было досыць камфортна. Клаўстрафобія, на шчасце, амаль не мучы-ла мяне, як я баялася. Я зусім не адчувала, што мы пад зямлёй. Тут было прасторна,

паветра было свежае і цёплае, хаця з да-мешкам паху гумы і металу.

Пасля лекцыі і трэніровак заставалася дастаткова свабоднага часу. На шчасце, за намі сачылі не так моцна, як я чакала. Афі-цэры жылі асобна, і адзіны дзяжурны па ве-чарах з'яўляўся рэдка. Нашых папярэднікаў адправілі якраз перад нашым прыбыццём. І гэта таксама была ўдача. Можна сказаць, што я насалоджвалася жыццём і адноснай свабодай. Адзінае толькі шкада, што не было цёплай вады. Хаця, можа, і лепей, не станеш занадта доўга стаяць пад струменем.

Я дайшла да павароту, калі насустрач выйшаў Белабрысы.

— Пачакай, — спыніў ён мяне.

— Што?

— Ты ведаеш, што кажуць хлопцы пра цябе?

— Не, не ведаю.

— Ты павінна была быць на мірным фронце ці з іншымі жанчынамі.

— Напэўна, — пагадзілася я.

— Яны кажуць, што начальства цябе да нас спецыяльна направила, каб мы маглі разважвацца.

— Не разумю, — сказала я, хаця і зразу-мела.

— Я ім сказаў не чапаць цябе. Яны слу-хаюцца мяне.

— Дзякую, — сказала я.

Я хацела зрабіць крок наперад. Размова гэта мне не падабалася. Ён мяне прыпыніў, загарадзіўшы дарогу. Я зрабіла крок убок, але ён зноў стаў на шляху.

— Ты ведаеш, для чаго патрэбны жанчыны.

— Ведаю, толькі пры чым тут я? Я... не годная.

— Мы маглі б правесці час разам.

— Я не думаю...

— Не рабі з сябе нявінніцу. Пэўна, задзіраеш ногі перад усімі. А добра ты пры-строілася, можаш не хвалявацца заляцець.

— Адчпіся, — сказала я больш настойліва.

— Табе лепей, калі ты будзеш са мной, — ён схапіў мяне за прыдалонне, — чым калі цябе адлюбяць усе.

Я паспрабавала адарваць яго руку, але ён трымаў моцна.

— Пакінь мяне ў спакоі.

Я старалася гаварыць спакойна і ўпэўне-на. З дзіяціства ведала, што гэта найлепей. Калі іншы бачыць, што ты баішся, тады ён і адчувае найбольшую лютасць.

— Ну паслухай, — яго голас стаў ліслівы, — што табе каштуе? Мы хутка памром. Ты што, са-бралася берагчы дзявоцтва да смерці, дурніца?

— Я не хачу, — рэзка адказала я.

— Адзін раз і ўсё. Хутка мы ўсе памром... А ты ўпярцішся.

Можа быць, мільганула ў мяне думка, калі б ён не быў такім настойліва-грубым, калі б ён быў трошкі мякчэйшым, можа быць, яму б удалося ўгаварыць. На самай справе: чаго я так супраціўляюся? Хіба мне доўга засталася? Я магла б падацца... Тым больш, ён і выглядае няблага.

Але Белабрысы не меў цяргення. Ён з сілай выкруціў маю руку. Я ўскрыкнула ад рэзкага болю. Ён штурхнуў мяне на бетонную падлогу.

— Чаму ж ты такая, зараза, упартая? — прарыкаў ён. Я адчула, што ён спрабуе сцяг-нуць мае штаны. Аднак моцна зацягнуты ремень не дазваляў яму. Я з сілай штурхалася нагой, стараючыся патрапіць лаўчэй, і ад-махвалася свабоднай рукой. Дзіка крычала.

— Ды супакойся ж ты, самадайка, хопіць верашчаць. Ах ты ж, зараза...

Я ўдала стукнула яго абцасам чаравіка ў га-лёнку. Ён выпусціў маю руку. Я перавярнулася на спіну і з усёй сілы ўдарыла нагой у жывот. Белабрысы сагнуўся нападалам. Я ўскочыла на ногі. Сціснула рукі ў кулакi. Вядома, ён мацней за мяне. Але трэба супраціўляцца. Заўсёды трэба супраціўляцца, колькі можаш.

— Што гэта вы тут робіце? — пачула я голас. Па калідоры ішлі Таўстун і Акулярык.

Яны моўчкі азіралі нашу расхрыстаную вяртатку і пачырванелыя твары. У наступнае імгненне Акулярык нечакана падышоў да Бела-брысага і стукнуў у твар з размаху. Белабрысы не стаўбіць у адказ, толькі злосна рыкнуў на яго:

— Ты што, здурэў?

— Што ты хацеў зрабіць з ёй?

— Нічога я не хацеў... пажартаваў... Яна жартаў не разумее... дурная баба.

Я цяжка дыхала, прыціснуўшыся да сцяны. У змрочным святле, мне раптам на імгненне падалося, што ў іх усіх лютыя пачварныя твары, пакрытыя поўсцю.

— З табой усё добра? — спытаў Акуля-рык, падыходзячы да мяне. У яго шкельцах я пабачыла мой чырвоны жаласны твар.

— Добра. Добра. Адыдзі, — я рэзка ад-штурхнула яго.

Зноў цвёрдая лаўка муляла азадак. Я ся-дзела, схіліўшы галаву да каленяў. Цяпер мы ехалі на галафронт. Таўстун працягваў па-хваляцца сваімі ваеннымі ведамі і будучымі подзвігамі. Як жа ён мяне задзеўб. Як жа я ненавіжу яго мяротны галасок. Белабрысы сядзеў моўчкі, задумліва глядзячы ўбок. Ён не прыставаў да мяне болей. Ды і ніхто іншы. Мне пашанцавала. Хаця якая розніца?

Акулярык не чытаў нават кніжку. Не ве-даю, ці дачытаў ён, ці не. Я спадзявалася, што калі дачытаў, то знайшоў там нешта для свайго супакаення.

Мы ехалі па падземных тунэлях, дзе мільгацелі лямпачкі, ствараючы гіпнатычны рытм. Рыжыя агні фарбавалі твары у колер ёду. У такім выглядзе нават самыя зухватыя здаваліся даволі жаласнымі. Я страціла ад-чуванне часу. Можа быць, я правальвалася ў сон незаўважна для сябе. Да апошняга дня я ўсё ж спадзявалася, што абяцанне лейтэнанта адправіць мяне на мірны фронт спраўдзіцца. Цяпер было асабліва горка ад таго, што надзея мяне падвяла.

Дні падрыхтоўкі прайшлі так хутка... І так бескарысна. І кідаць гранату, і разбіраць аўта-мат, і страляць у мішэнь я ўмела са школы. Мы хіба толькі трошкі павучылі каманды, ды і тыя я з большага ведала. Але, мабыць, гэта таму, што мы пыхота. Нам не трэба шмат ведаць...

Неяк незаўважна мы апынуліся на па-верхні і цяпер імчалі пад начным небам па гравійнай шашы. Вакол цямнелі дрэвы. Далёка мільгануў купал горада: чорны і вусцішны на фоне больш светлага неба. Цікава, ці ёсць там хто жывы?

На небакраі пасвятлела, але гэта быў не світанак. Я пачула гром. Светлыя стужкі рэзалі неба. Гэта наша артылерыя.

— Во шпараць, — узрадавана сказаў Таўстун.

Чым бліжэй мы былі, тым больш няс-церпным становіўся грукат. Хацелася заціснуцца ў камок і схавацца, бо думала-ся, што снарад ляснецца зусім блізка. Як можна перажыць гэты шум?

Вакол праносіліся нашыя крэпасці і ўмацаванні. Гарматы цэліліся ў неба, зямлю пакрылі бясконцыя траншэі, спіралі Бруна аблыталі прастор, як густое павуцінне.

— Я хачу паглядзець на іх гарады, — сказаў Таўстун, перакрываючы грукат. — Хутчэй бы.

— Там прыгожыя жанчыны, — сказаў нехта ў цемры, — і ўсе самадайкі і шлёндыры.

Але аптымістычную размову ніхто не падтрымаў. Я думаю, большасць разумелі, што мы ніколі не пераступім галафронт. Там лінія асляпляючага агня, дзе гараць гіпер-танкі, расцякаюцца па зямлі, быццам ртуць.

Машына спынілася так рэзка, што я павалілася на плячо суседа.

— Заразы, вылазьце! — крыкнуў нехта, і мы спешна кинуліся да борціка.

Я чакала — спадзявалася — што нам дадуць час асвоіцца ў акапах, адпачыць перад боем. Дарэмныя мроі. Мне адразу ў рукі сунулі аўта-мат з баявымі патронамі. Я павінна была ад-чуць радасць, але не адчула нічога, аслепленая грукатам і аглушаная ззяннем нябесных агнёў.

— Новая партыя, ну нарэчы, — сказаў нейкі афіцэр. У цемры я нават не бачыла знакаў адрознення. Усё змяшалася ў мільга-ценні таго, што я прыняла па сваёй дурасці за снег.

З неба сыпаў буйны попел. Ён адра-зу абляпіў маю цёмную форму. Дыхаць гарачым горкім паветрам было цяжка. Я заўважыла, што некаторыя нацягнулі супрацьгазы, але я не стала.

Наперадзе за лініяй траншэй я пабачыла шматпаварховыя дамы з пустымі вокнамі. Яны аглылі, дэфармаваліся і здаваліся ця-

пер нейкімі фантастычнымі эксперымен-тамі архітэктараў, што працавалі да вайны.

— Дзе галафронт? Куды мы наступа-ем? — панічна верашчаў Таўстун. — Я не разумю, куды мы ідзём, куды нас гоняць?

— Да нашай неадхільнай перамогі, — сказала я. Чамусьці не адчувала страху. Столькі дзён трывог, але вось я ішла напе-рад, як сапраўдны герой.

Я крочыла па следу, што пакінуў танк, спатыкаючыся на выступках і ямках. Асля-пляючыя ўспышкі беллага агню разліваліся па небе, ясна вымалёўваючы руіны. Ці гэта наш горад, ці варожы? Я не мела ўяўлен-ня. Ды і якая розніца? Мне загадана ісці наперад. Нада мной стракаталі каляровыя трасіруючыя кулі. Вакол мільгалі цені.

— Ты здурэў? — крыкнуў нехта, — Куды ідзеш пад кулі?

Я не зразумела адразу, што гэта мне. Пас-ля сагнулася і пабегла наперад, стараючыся быць у ценю старых гмахаў. У нейкі момант я азірнулася і пабачыла, што Таўстун у паніцы бяжыць назад, да нашых акапаў. Яму страцілі па нагах. Ён паваліўся на пясок. Калі ў баі будзе перапынак, то яго забяруць. І адправяць у экс-перыментальны атрад... ну і дурань. Але хутчэй за ўсё ён памрэ ад страты крыві. Яго стогны і крыкі былі чутныя кожны раз, калі на імгненне заціхалі выбухі. Мне было трошкі шкада. Хаця ён мяне раздражняў, усё ж ён быў забавны.

Наліяцела хваля жару. Я падумала з жахам, што гэта тэрмабомба. Кінулася на зямлю, не думаючы. І папаўзла, штурхаючыся локцямі. Гарачыня пракацілася па спіне, як быццам бы вогненнае кола. Адчуванне, быццам бы вяртатка прыплавілася да спіны. Я азірну-лася ў паніцы, цалкам перакананая, што маё адзенне гарыць, але ўсё было ў парадку. Гэта была ніякая не тэрмабомба. Пашанцавала...

Я спынілася, каб аддыхацца. Падняла вочы. Недалёка ад мяне на фоне цёмнага неба палаў, ахоплены агнём, як факел, сілуэт. Ён стаяў так устойліва, што мяне гэта здзівіла. Але ў наступны момант быццам бы спатыкнуўся і паваліўся на зямлю. Па астатках абгарэлых валасоў на засмажаным чэрапе пазнала, што гэта Белабрысы. Мне не шкада. Жартаўнік...

Я паўзла і хутка апынулася пад сцяной, дэфарміраванага дома. Тут быў цень, прахалода і нейкая абарона ад выбухаў. Вядома, калі скінуць тэрмабомбу ці прам-нябомбу, гэта не ўратуе. Я працягвала ля-жаць, стараючыся аддыхацца і выкашыць клятты попел, які дзёр горла ўсё мацней.

Я ўстала на калені, абAPERлася галавой на прыемны халодны камень. Калі азірну-лася, пабачыла ля сцяны Акулярыка. А ён, малайчына, дабраўся сюды і не забаяўся, як Таўстун. А я перажывала.

Ён падпоўз да мяне. Твар яго чорны, мурзаты. Усё пакрылася сажай і шэрым попелам. Ён закашылаўся.

— Я рады цябе бачыць.

— Я таксама, — прарамытала я. Язык перасох і дрэнна скупаўся.

— Гэта вар'яцтва. Яны хочуць загубіць нас усіх.

— Вядома, ворагі хочуць нас забіць...

— Уся краіна згіне дзеля вайны, якую яны развязалі, — працягваў ён ашалела мармытаць. — Паслухай, — схапіў мяне за плячо, — давай уцяком.

— Ты звар'яцеў?

— Не, толькі выслухай, — яго рука тр-эслася, — мы пярэйдзем праз галафронт з паднятымі рукамі. Выкінем зброю. Мы здадзімся ў палон.

— Перастань, — загадала я.

— Не адставай, — крыкнуў ён...

Я выпусціла яму чаргу ў спіну. Ён зваліў-ся, недарэчна ўскрыкнуўшы, мабыць і не зразумеўшы, што сталася...

Я паўзла наперад. Неба разывілася палымя-най белая вепкай. Яе вогненныя плясткі з шпыннем сьпаліся на зямлю, падпальваючы, што траплялася на шляху. Успыхнуў труп Аку-лярыка. Яркія агні гарэлi на попеле і не думалі затухаць. Як усё ж такі прыгожа.

Я адчула моцны боль у назе. У першае імгненне страшна напалохалася, што на мяне трапіла кропля вогненнай вяткі. Варожая куля? Ці наша?.. Сціснуўшы зубы, я паўзла, пакідаючы на попеле, ліпкую дарожку крывавай вільгаці. Паўзла да не-адхільнай перамогі.

«Каб жыла наша гістарычная праўда»

Ліставанне Міколы ЕРМАЛОВІЧА і Васіля СУПРУНА

Пісьменнік, краязнавец, археолаг, вязень сталінскага ГУЛАГу Васіль Супрун (1926—2007) жыў побач са мной на адной Брэсцкай вуліцы ў Слоніме. Таму я яго сустракаў амаль кожны дзень: то ідучы ў краму, то ён ехаў на дачу, то кудысьці спяшаўся на сустрэчу. Пры спатканнях Васіль Рыгоравіч стараўся гаварыць мала, ён больш любіў слухаць, а потым адным сказам ціха падводзіў вынікі ўсёй гутаркі. Ён да самай смерці быў асцярожным і маўклівым. Але я стараўся яго трохі разварушыць і гучна пытаўся: «Як справы, Васіль Рыгоравіч, чым займаецеся, над чым працуеце?».

— Вось сонейка выглянула вясновае, дык на дачу еду, варушыся там крыху. Цяжка ўжо працуецца ў маім узросце, не хапае сіл і здароўя, каб працаваць, пісаць. Хоць жаданне зрабіць тое-сёе яшчэ ёсць, — з нейкай загадкавай і лагоднай усмешкай, ціха-ціха адказваў ён. Заўсёды інтэлігентны, шляхетны, быццам не з сялянскай сям’і выйшаў шукаць вольную ад паноў і таварышаў беларускую Бацькаўшчыну. А яшчэ — ён моцна перажываў за Беларусь, за родную мову і беларускую культуру...

Васіль Супрун разам са сваімі равеснікамі ў 1946 годзе стварыў патрыятычную антысталінскую арганізацыю «Чайка», удзельнік якой жылі ў Слоніме, Баранавічах, Наваградку, Пінску і ў іншых гарадах і мястэчках. За гэта ён быў пакараны 25 гадамі зняволення (адбыў 9).

Пра «Чайку» мы даведаліся толькі ў канцы 1980-х гадоў. Да таго часу ён нам ніколі нічога не казаў пра антысавецкае падполле. Калі выйшаў у 1956 годзе на волю і праз год вярнуўся на родную Слонімшчыну, быў пазбаўлены магчымасці працаваць настаўнікам, хоць меў педагагічную адукацыю: скончыў Слоніmsкую настаўніцкую семінарыю і Ганцавіцкае педагагічнае вучылішча. Настаўнікам працаваць не дазволілі, і Васіль Супрун мяняў заняткі і прафесіі. Працаваў спачатку будаўніком у роднай вёсцы, быў тэхнікам-будаўніком у СПТВ у Слоніме, а потым, у пошуках заробку, выехаў у Крым, дзе знайшоў працу праекціроўшчыка ў падводным марскім клубе ДТСАФ СССР. Працуючы далёка ад Беларусі, паступіў на гістарычны факультэт БДУ, які завочна скончыў у 1969 годзе.

Калі вярнуўся з Крыма на Радзіму, то зноў пайшоў працаваць на будоўлю. Адначасова займаўся ў вольны час археалагічнай разведкай і раскопкам на Гродзеншчыне і Брэстчыне. Пасля пісаў пра гэта ў мясцовым друку, у часопісе «Помнікі гісторыі і культуры Беларусі». Так і дажыў да пенсіі... Але да гэтага была «Чайка»...

Напачатку 1946 года ў асяродку настаўніцтва і моладзі Слонімшчыны ўзнікла ідэя арганізаванага супраціву камуністычнаму руху і гвалтоўнай русіфікацыі Беларусі. З гэтай мэтай у пачатку траўня 1946 года ў Слоніме быў праведзены ўстаноўчы сход, на якім было прынята рашэнне стварыць падпольную беларускую арганізацыю з канспірацыйнай назвай «Чайка», якая ставіла б сваёй мэтай змаганне за нацыянальныя правы і годнасць свайго народа, яго культуры, мовы, гісторыі і, урэшце, за свабоду і незалежнасць Беларусі. Арганізацыя не планавала займацца тэрорам, а індывідуальнай працай будзіць свядомасць беларусаў. Была прынята праграма дзейнасці, асновы канспірацыі і абрана кіраўніцтва. У сходзе ўдзельнічалі Васіль Супрун (які быў абраны кіраўніком), Міхась Ракевіч, Міхась Чыгрын, Аляксандр Гардзеіка, Леакадзія Кавальчук і Ніна Карач (сакратарка). У сувязі з няўкай Ніны Карач на пазнейшыя нарады і парушэннем канспірацыі некаторыя дзяўчаты былі адхілены ад удзелу ў падполлі, зменены яўкі. (Дарэчы, пазней Ніна Карач была асуджана на 10 гадоў. Яе «забаруць» ужо студэнткай Інстытута народнай гаспадаркі. А бацька Ніны быў некалі засланы з Расіі ў Польшчу дзеля прапаганды на карысць Саветаў.)

З агульнай згоды сяброў Васілю Супруну было даручана заснаваць патрыятычнае

Васіль СУПРУН

падполле ў Баранавіцкім настаўніцкім інстытуце, Міхасю Ракевічу — у Брэсцкім чыгуначным тэхнікуме, дзе ён навучаўся, Міхасю Чыгрыну — у Жыровіцкім сельскагаспадарчым тэхнікуме, дзе ён у той час вучыўся, а Алясю Гардзеіку — сярод моладзі Слонімшчыны. У хуткім часе патрыятычныя групы падполля былі створаныя і ў Баранавічах (з дапамогай Уладзіміра Салаўя — студэнта настаўніцкага інстытута), у Брэсце, Жыровічах і ў іншых гарадах і мястэчках.

«Чайка» за нейкі месяц дзейнасці выйшла далёка за межы Слонімшчыны, што патрабавала паглыбленай распрацоўкі праграмы і схемы ўнутранай будовы арганізацыі. А праз пэўны час узнікла і неабходнасць стварэння так званага Цэнтра Беларускага вызваленчага руху (ЦБВР), які павінен быў ажыццяўляць агульнае кіраўніцтва. Кіраўніком Цэнтра быў абраны Васіль Супрун, намеснікам па арганізацыйна-палітычнай рабоце стаў Аляксандар Барэйка, а адказным за ваенізаваны рух — Міхась Ракевіч. Акрамя таго, дарадчымі сябрамі Цэнтра былі прызначаны Мікалай Макаравіч, ён жа — кіраўнік Брэсцкага абласнога падполля, Міхась Агейка — ад баранавіцкай інстытуцкай групы і Уладзімір Салавей — ад слоніmsкіх груп.

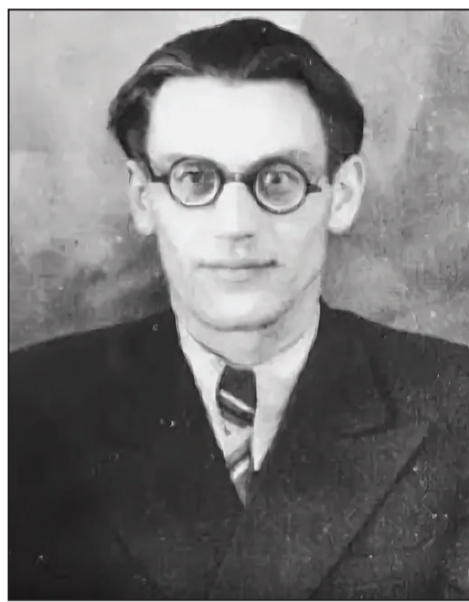
Але за хлопцамі і дзяўчатамі пільна сачыла спецгрупа МДБ. І ў чэрвені 1947 года беларускіх патрыётаў пачалі арыштоўваць. Быў затрыманы і Васіль Супрун. Амаль паўгода знаходзіўся ў баранавіцкай следчай турме «Крывое кола» і мінскай «амерыканцы». 21 лістапада 1947-га Ваенны трыбунал МУС Беларускай акругі ў Мінску паводле артыкулаў 63-1 і 76 КК БССР (зrada радзіме і антысавецкая агітацыя) асудзіў Супруна на 25 гадоў пазбаўлення волі і 5 гадоў паражэння ў правах з канфіскацыяй маёмасці. Такім суровым быў прыгавор перш за ўсё за ўпартасць, нязломнасць, адмову нагаворваць на сябе і іншых, карацей — за характар, за тыя яго рысы, якіх бярэўцы не чакалі ад вясковага настаўніка, маладога народнага інтэлігента-беларуса.

Пакаранне Васіль Супрун адбываў у лагерах Інты і Варкуты. У зняволенні падтрымліваў тайную міжлагерную перапіску з беларускай паэткай Ларысай Геніюш:

*Бачыш? Вялізныя шрамы па краю —
Лагеры, зоны, драмы.
Там ні за што, як і мы, дагараюць
Нашы ў няволі браты.*

Пасля 9 гадоў зняволення ў 1956 годзе судзімасць з Васіля Супруна была знята і дадзены дазвол вярнуцца на Бацькаўшчыну. І ён вярнуўся...

Вершы з перапіскі Васіля Супруна і Ларысы Геніюш упершыню былі апублікаваныя ў тыднёвіку «Літаратура і мастацтва» вясной 1989 года. Іх публікацыя мела вялікую падзею ў беларускім літаратурным жыцці. Аказалася, што Васіль Супрун усё

Малады Мікола ЕРМАЛОВІЧ

жыццё пісаў вершы, найбольш патрыятычныя. А першы ягоны верш быў надрукаваны ў «Баранавіцкай газеце» яшчэ ў 1943 годзе. І толькі праз 50 гадоў дзяржаўнае выдавецтва «Мастацкая літаратура» выдала невялікі зборнік вершаў Васіля Супруна пад назвай «Крык» з прадмовай прафесара Алега Лойкі. Вершы ў ім былі напоўненыя духоўнай сілай і верай, нязломнасцю духа ды бясконцай любоўю да роднага краю.

Потым свет пачаўся яшчэ некалькі зборнікаў вершаў і краязнаўчых артыкулаў Васіля Супруна: «За سموю часу» (1994) і «Дзеі над Шчарай» (2000).

Услед за імі выйшлі кнігі «Жыць для Беларусі», «Незабыўныя «ксівы»», «Штрыхі з успамінаў», «Рэха абуджаных дзён», «Паміці Клавы» і іншыя. Аўтара прынялі ў Саюз беларускіх пісьменнікаў.

Васіль Супрун быў вельмі таленавітым чалавекам. Ён умеў добра фатаграфваць, маляваць, выдатна іграў на скрыпцы, любіў прыроду. Некалькі разоў звяртаўся ў вышэйшыя мінскія інстанцыі, каб яго рэабілітавалі, ды так і не дачакаўся рэабілітацыі. Але для тых, хто ведаў Васіля Рыгоравіча, ён застаўся маральным аўтарытэтам назаўсёды.

Памёр Васіль Супрун 30 красавіка 2007 года. Пахаваны разам з жонкай Клаўдзіяй Іванаўнай на гарадскіх могілках у Слоніме.

Пры жыцці Васіль Рыгоравіч падтрымліваў сувязі з многімі беларускімі гісторыкамі, краязнаўцамі, археолагамі, літаратарамі. Яго пляменнік Васіль Рубец захаваў частку архіва Васіля Супруна — і дазволіў мне ім карыстацца і публікаваць яго эпістальную спадчыну.

Яна даволі вялікая. Перапісваўся Васіль Супрун і з гісторыкам Міколам Ермаловічам (1921—2000), які першым з даследчыкаў гучна заявіў, што вытокі беларускай дзяржаўнасці сягаюць у часы Полацкага княства, а яго кніга «Па слядах аднаго міфа» абвергла сцвярдзэнне пра нібыта заваяванне нашых земляў літоўскімі феодаламі. Мікола Ермаловіч працаваў выключна на энтузіязме, не маючы ніякай падтрымкі і будучы амаль сляпым. Пры жыцці і пасля яго трагічнай смерці з друку выйшлі асобнымі кнігамі яго сенсацыйныя даследаванні «Па слядах аднаго міфа» (1989), «Старажытная Беларусь: Полацкі і Навагародскі перыяды» (1990), «Старажытная Беларусь: Віленскі перыяд» (1994), «Беларуская дзяржава Вялікае Княства Літоўскае» (2003).

Менавіта пра старажытную Беларусь разважалі ў сваіх лістах Васіль Супрун і Мікола Ермаловіч напачатку 1990-х гадоў.

...Сёлета 10 сакавіка споўнілася 100 гадоў з дня нараджэння Васіля Супруна, а 29 красавіка — 105 гадоў з дня нараджэння Міколы Ермаловіча.

Сяргей ЧЫГРЫН

¹ *Валянцін Сядоў (1924—2004) — савецкі і расійскі археолаг-славіст.*

2 красавіка 1990 г.

Шаноўны Васіль Рыгоравіч!

На жаль, прысланы Вамі артыкул я не змог сам прачытаць: друк яго вельмі невыразны і таму недаступны для маіх вачэй. Мне ён быў прачытаны, але на слых я не зусім добра ўспрымаю, і таму не магу даць яго дэталёвага разгляду. Галоўны Ваш тэзіс, як я зразумеў, зводзіцца да таго, што славяне былі першымі насельнікамі Вашага краю, а балты тут з’явіліся пазней. Што ж, гэта не выключана, асабліва, калі ўлічыць, што існуе гіпотэза, паводле якой прарадзімай славянаў з’яўлялася Палессе (яе асабліва падтрымлівае савецкі вучоны Талстой — патамак Л. Талстога). Аднак гіпотэз аб месцы зараджэння славянаў шмат. У апошні час В. Сядоў¹ сцвярджае, што прарадзімай славянаў было Вісла-Одэрскае міжрэчча. У пацверджанне сваёй думкі Вы прыводзіце назву Слоніма, адваргаючы яе балцкае паходжанне. Аднак Вы абыйшлі назву Шчары, якая выводзіцца з балцкіх моў і азначае «вузкая» (у «Кр. топонимическом словаре Белоруссии» В. Жучкевіча і інш.). А гэта ж гідронім, а яны вельмі рэдка мяняюцца з пераменаў этнасу. Магчыма, Вы далей закрапаеце гэту назву, бо прысланае мне — толькі фрагмент усёй Вашай працы, і таму я толькі на ўсякі выпадак кажу аб гэтым.

У навуцы нельга баяцца масы, і таму трэба смела выказаць свае погляды, адстойваць іх, якім бы аўтарытэтам яны не супярэчылі. У навуцы не можа быць «Вашых прэвасхадзіцельстваў», а калі яны заводзяцца, то там навукай не пахне. У апошні час гэта выразна выявілася.

Пасылаю Вам другое выданне сваёй кніжкі «Па слядах аднаго міфа». Жадаю Вам упэўненасці ў поспеху Вашай працы.

Ваш Мікола Ермаловіч.

1 лютага 1991 г.

Шматпаважаны Васіль Рыгоравіч!

Шчыра дзякую Вам за ўвагу да мяне і маёй працы. Са свайго боку я таксама жадаю бліжэй пазнаёміцца з Вамі. Праўда, на жаль, у мяне вельмі дрэнны зрок (на мяжы слепаты), і таму я не змагу даваць дэталёвыя адказы на Вашы лісты. Але, думаю, нягледзячы на гэта наша перапіска будзе ўзаемна карыснай.

Толькі што выйшла з друку мая кніга «Старажытная Беларусь» і ў хуткім часе паступіць у кнігарні. У бягучым квартале выйдзе другім выданнем кніжка «Па слядах аднаго міфа». З адказам спазніцца, бо была сапсавалася мая пішучая машынка. Чакаю ад Вас ліста.

З найлепшымі пажаданнямі
Ваш Мікола Ермаловіч.

Слонім, 6 лютага 1991 г.

Шаноўны Мікалай Іванавіч!

Атрымаў Ваш ліст, вельмі дзякую! Шкада, што так сталася са зрокам. Хвароба гэтая вымушае абмяжоўвацца з напружанасцю працы. Вам нельга ўскладняць хваробу, патрэбна ўстрымацца з нагрузкай на зрок. Вельмі шкада, бо ж Вы падышлі да той мяжы прызнання, калі можна было б шмат сказаць аб самым забытым перыядзе гісторыі нашай Бацькаўшчыны.

Вамі ўжо многа сказана, закладзены добры падмурак, які варта ўмацоўваць і шліфаваць. Бо сказаць выключна ўсё аб такім агромністым і складаным перыядзе гісторыі немагчыма. Цешыць, што закасацельны, навазаны чужымі даследчыкамі канцэпцыі нарэшце разарваны новай думкай, больш прагрэсіўнай і сваёй. І за гэта хочацца ад душы падзякаваць Вам.

Прызнаюся, што я не ва ўсім падзяляю Вашы меркаванні. І ў першую чаргу таму, што новыя тэарэтычныя і даследчыцкія канцэпцыі Вамі ўсё ж узводзяцца на старым не дасканалым грунце. Маецца на ўвазе ўсё той жа балцкі субстрат.

Заканчэнне на стар. 9 »

«Каб жыла наша гістарычная праўда»

Ліставанне Міколы ЕРМАЛОВІЧА і Васіля СУПРУНА

«Заканчэнне.
Пачатак на стар. 8

На аснове сваіх даследаванняў я схіляюся да думкі, што ніякага балцкага субстрату на тэрыторыі Беларусі не існавала. Наадварот, былі частковыя балцкія напластаванні на абарыгенны славянскі субстрат (падспуд). Не славяне прыйшлі (каланізавалі) балцкія тэрыторыі, а балты ў IV ст. н. э, магчыма ў V ст. н. э, вымушана аселі на былых славянскіх і фінскіх прасторах Прыбалтыкі, паступова асімілюючы больш разрэзаны абарыгенны этнас. Хваля гэтага вялікага перасялення, упяршыся ў Венедскі заліў (Балтыку), разлілася і далей за межы сучасных літоўскіх, латышскіх і прускіх тэрыторый, накрываючы славянскі этнас. Але там канцэнтрацыя абарыгенаў і прышэльцаў была не на карысць балтаў. Утвараліся зоны са змешаным славяна-балцкім насельніцтвам, так званыя злітыя, дзвухэтнічныя, кантактныя зоны. І якраз на тэрыторыі гэтай злітнаэтнічнай супольнасці зарадзіліся пачаткі будучай Літвы. Якая не была ні чыста славянская, ні чыста балцкая. Безумоўна, гэта была больш абарыгенна-славянская аснова, але з больш агрэсіўным па-свайму становішчу і ініцыятыўным балцкім дамешкам. І назва Літва славянскага паходжання, і жыць яна пачала ў славянскім асяроддзі, таму аб ёй у асноўным паведамляюць старажытнарускія летапісы. І таму ўзнік тэрмін Чорная Русь, як антонім назве Белая Русь (сапраўдная, чыстая). Такім чынам, беларуска-літоўская еднасць бярэ пачатак не з палітычнай кар’еры Міндоўга, а з V—VI вякоў, са змяшання нашых этнасаў, дзе субстратам выступаў не балцкі, а славянскі элемент. Гэтая асаблівасць у многім змяняе афарбоўку Вашых гістарычных канцэпцый, якія ўсё ж патрабуюць дапрацоўкі.

Назва Крывічы і Белая Русь узніклі таксама ў сувязі з адзначанай вышэй этнічнай сітуацыяй. Як бачым, яшчэ многае ў нашай гісторыі не сказана. І хацелася б, каб такі агромністы Ваш уклад у нашу агульную гісторыяграфію па магчымасці ўлічваў і гэты варыянт. Хацелася б ведаць Вашы адносіны да выказанага, Вашы погляды. Мне здаецца, гэта дапаможа Вам раскрыць Вашу канцэпцыю значна паўней і дакладней. А зроблена Вамі многа.

Даруйце за тое, што без згоды адважваюся прапаноўваць вывады шматгадовай сваёй працы, але ж гэта для Вашай карысці.

Жадаю добрага здароўя, удач і творчых поспехаў.

З пашанай — Ваш Васіль Супрун.

12 лютага 1991 г.

Шматпаважаны Васіль Рыгоравіч!

З выключнай цікавасцю прачытаў Ваш ліст, у якім Вы выклалі сваю канцэпцыю. На жаль, мне невядома, ці выкладалі Вы яе дзе-небудзь у друку. А яна вельмі заслугоўвае ўвагі, тым больш, што з’яўляецца вынікам Вашай шматгадовай працы. І калі гэта нідзе не было апублікавана, то Вам трэба нейкім чынам патурбавацца, каб Вашы погляды сталі здабыткам навуковай грамадскасці. Зараз я не магу выказацца ні за, ні супроць Вашых вывадаў, яны патрабуюць дэталёвага абгрунтавання, і я спадзяюся, што ўсё гэта ёсць у Вас.

Што датычыцца Літвы, то для мяне было больш важна вызначыць тэрыторыю, якую яна займала ў старажытнасці, і мне хацелася б ведаць Вашу думку наконт гэтага. Прыналежнасць Літвы да балтаў я выводзіў з таго, што ў пачатковым рускім летапісе яна была пастаўлена ў разрад «інііі языці», г. зн. не славянскіх народаў і што Міндоўг² быў язычнікам. Аднак гэтым, вядома, пытанне аб этнічнай прыналежнасці старажытнай Літвы не вычэрпваецца, і таму зразумела, што існуюць іншыя думкі. Нашы эміграцыйныя гісторыкі асабліва настойваюць на тым, што Літва была не племенем, а вайсковым саслоўем накіраваным на казакаў. Немецкі

Васіль СУПРУН.
Малюнак вязня ГУЛАГу ГРЫЦЭНКІ. Інта, 1953 г.

гісторык Л. Гебгардзі (1735—1802) даводзіў, што яшчэ ў XIII стагоддзі на левабярэжжы Дуная існавала княства Літва. На жаль, гэта апошняе застаецца па-за ўвагай даследчыкаў, а яно магло б многае прасвятліць у пытанні аб старажытнай Літве. Думаю, што Ваша арыгінальная канцэпцыя стане важкім укладам у складаную навуковую праблему ўзаемаадносін балтаў, угра-фінаў і славянаў.

Жадаю Вам добрага здароўя і поспехаў у Вашых даследаваннях.

Ваш Мікола Ермаловіч.

Слонім, 16 лютага 1991 г.

Вельмі паважаны Мікола Іванавіч!

Толькі што атрымаў Ваш ліст ад 12 лютага, дзякую шчыра. Ведаецца, гэта была для мяне сапраўдная знаходка. Са зместу гэтага невядомага ліста я атрымаў больш інфармацыі, чым з многіх тамоў афіцыйных сарвецкіх «навуковых» прац. Хочацца спадзявацца, што далейшае супрацоўніцтва дапаможа мне адважыцца на выказанне сваёй думкі ў друку. Я ніяк не магу прабіць сабе дарогу ў свет, і галоўная прычына — гэта далёкая «глыбінка». У Менску бываю вельмі рэдка, а ўсё новае мусіць прабіцца сабе дарогу настойліва. Неабходна адзначыць, што дэталёва распрацаванай канцэпцыі па гэтым перыядзе я не маю. Проста не дайшлі рукі. Вельмі шмат часу аддадзена археалогіі і краязнаўству, крыху — літаратуры. Пакуль не выйшаў на пенсію, займацца нечым сур’ёзна было немагчыма. Працаваў на будаўніцтве і большай часткай у камандзіроўках. На пенсіі пяць гадоў. І толькі другі год, як атрымаў кватэру, у якой хоць з цяжкасцю можна працаваць творча, аддзяліўшыся дзвярыма ад сямейнага клопату. Летам увесь вольны час забірае дача, апрацоўка град. Пачынаю асвойваць (вяртаюся) да зямлі, засумагаў па жывой прыродзе. А сілы, як ва ўсіх пенсіянераў, ужо просяць адпачынку. Вялікае значэнне мае і ізаляванасць ад навуковых калектываў і крыніц. Варыцца ў сваім саку і прапрацоўваць, даследаваць складаныя праблемы, пракладаць свой шлях, альтэрнатыўны — гэта складана. Я асабліва адчуваю гэта. Але ў цяжкасцях, у барацьбе ёсць свой сэнс. І калі дазволіць лёс, дойдучь рукі і да Літвы. Невялікі папулярны артыкул на гэту тэму нядаўна выслалі ў «Спадчыну», але адчуваю, што недапрацаваў і збіраюся крыху падладзіць. Пры магчымасці вышло Вам на рэцэнзію, хоць ведаю, што часу і ў Вас мала.

Вы пытаеце маю думку адносна тэрыторыі і этнічнай прыналежнасці Літвы? Я ўжо адзначаў, што гэта змешаны славяна-балцкі этнас, дзе дружынны пласт, гэта значыць ваяўніча-рухома частка насельніцтва, складалася ў большай частцы з выхадцаў з балцкага асяроддзя, але і са значнымі ўключэннямі славянскіх мас (росаў). У тэрытарыяльна-межавым значэнні Літва не мела акрэсленых контураў, яны рас-

Партрэт Міколы ЕРМАЛОВІЧА.
Мастак Рыгор МЯЖУЕЎ

пываліся, як за лік славянскіх, так і за лік аўкштайтскіх тэрыторый.

Сам тэрмін «Літва» узнік як абазначэнне змешанага (злітага) насельніцтва, які пражываў на адной і той жа тэрыторыі, дзе карэнным насельніцтвам былі славяне, а наслоеным, прышлым з’яўляліся балты. Гэта прышласць і рабіла (вымушала) балтаў да пэўнай экспансіўнасці, ваяўнічасці, у той час як славяне былі гаспадарамі даўно абжытых тэрыторый, і ім больш імпанавала спакойнае жыццё і вымушаная абарона. Найбольш прыкметным ядром летапіснай Літвы з’яўляліся, на мой погляд, тэрыторыі, заключаныя паміж сучаснымі гарадамі Слонім, Ліда, Вільня, Маладзечна, Стоўбцы, Ляхавічы. Карацей кажучы, буферная славяна-балцкая зона, якая ў сілу гістарычных абставін, прыціраючыся і шукаючы шляхоў для суіснавання рознаэтнічных элементаў і культур, была прыведзена ў рух, прагрэсіруючы палітычныя (грамадскія) бакі жыцця. Магчыма, гэта было выклікана і суседствам з Крывіцкім палітычным і эканамічным аб’яднаннем з аднаго боку, і Жмудскім — з другога. Усё гэта адносіцца недзе да VII—IX стагоддзяў.

Думаецца, што далей на захад, у межах Гродна, Ваўкавыска і Беластока ў тую далёкія часы меўся свой палітычны рэгіён, яшчэ зусім не даследаваны. Недзе тут мелі месца і яцвяжскія ўплывы. Даруйце за сумбур і папулярнасць. Гэта штрыхі маіх меркаванняў, якія не прэтэндуюць на навуковасць.

Мяне асабліва зацікавілі Вашы паведамленні аб сведчаннях нямецкага гісторыка Л. Гебгардзі аб Літве ў Падунайі. Калі гэта сапраўды мела месца, то многае можа з часам высветліцца. Маю на ўвазе і ў паходжанні і значэнні назвы «Літва», і ў вызначэнні міграцыі плямён, і шляхоў, па якіх накіроўваліся гэтыя працэсы і інш.

На жаль, я не маю пакуль што магчымасці карыстацца замежнымі крыніцамі, ды і заціснула мяне ў кут мясцовае краязнаўства. Вымушаны рыхтаваць дасавецкі перыяд гісторыі Слоніма для зборніка «Памяць». А гэта вялікая праца, магчыма, прасяджу доўга, тым больш, што вельмі мала матэрыялаў апублікавана. Працаваць жа ў архівах няма магчымасцей, ды і патрэбны сродкі. Вось бачыце, ужо нават апраўдваюся, хоць для Вас гэта зусім не патрэбна.

² Міндоўг (1195—1263) — першы вялікі князь літоўскі, кароль літоўскі.

³ Святалана Клімковіч (1935—2001) — беларуская пісьменніца.

⁴ Іван Ласкоў (1941—1994) — беларускі пісьменнік.

⁵ Войшалк (1223—1267) — вялікі князь літоўскі.

⁶ Аляксандр Ельскі (1834—1916) — беларускі пісьменнік, гісторык, публіцыст, краязнавец.

Шаноўны Мікола Іванавіч, даруйце за турботы і, магчыма, непрафесійныя меркаванні. Пішыце, буду рады кожнай вестцы.

Жадаю Вам здароўя, добра і плёну!

З пашанай і ўдзячнасцю

Ваш Васіль Супрун.

Слонім, 18 сакавіка 1991 г.

Шаноўнейшы Мікола Іванавіч!

Тыдзень таму назад атрымаў Вашу цудоўную кніжку. Бязмерна ўдзячны за такі дарагі для мяне падарунак і цёплыя словы аўтографа. Дзякую і яшчэ раз дзякую! Безумоўна, у нашай гісторыяграфіі гэта значная з’ява, і вельмі рады за Вас, шаноўны дружа. Акрамя прыгожага афармлення і дастатковага аб’ёму мяне захапляе змест і мова. Нарэшце вырвалася на свет і завітала да народу шчыра згадка аб мінулым краю нашага, перададзеная вуснамі аб’ектыўнага свайго даследчыка, не чужака з хлуслівай традыцыяй «павучаючага брата».

Хочацца ад усяго сэрца сказаць Вам шчыры дзякуй за такі вялікі і ахвярны подзвіг, за словы, здратаванай ворагамі і паднятай Вамі, праўды! Верыцца, што цяпер не проста будзе засланым халуям зноў закідаць смеццем жывыя парасткі нашай гістарычнай памяці. Будзем спадзявацца і рабіць усё, каб жыла наша гістарычная праўда, наша святая Спадчына!

<...> Адносна кнігі «Памяць» я ўжо паспеў разачаравацца. Пры кансультацыях з рэдактарамі выявілася, што існуе шмат абмежаванняў і рагатак. Выданне гэтае прапартыйнае і ў асноўным прапагандысцкае. Навуковым праблемам увага не аддаецца.

Ведаецца, акрамя ўсяго гістарычнага, мяне яшчэ цікавіць паэзія, з якою звязана маладосць. Нямаю часу надаю і адлюстраванню тых цяжкіх, але пераплеценых з паэзіяй часоў. Таму, бываючы ў Мінску, заглядаю і ў рэдакцыі мастацкіх часопісаў.

Жадаю Вам добрага здароўя, поспехаў і ўдач!

Ваш Васіль Супрун.

Маладзечна, 12 мая 1991 г.

Шаноўны Васіль Рыгоравіч!

Вельмі перапрашаю Вас, што так доўга не адказаў Вам. Прычына ў тым, што ў мяне склаліся неспрыяльныя хатнія абставіны і што адцягнула маю ўвагу на іншае.

Найперш хачу Вам выказаць падзяку за Ваша такое сардэчнае віншаванне мяне. Праўда, з такімі ўгодкамі больш было б дарэчы выказаць спачуванне. Засталося толькі дажываць...

Думаю, што Вы чыталі ў адным з апошніх нумароў «ЛіМа» артыкул С. Клімковіч³ «Па слядах яшчэ аднаго міфа», у якім аўтарка працягвае думку Ласкова⁴ аб тым, што Літва была ўгра-фінскім племенем. У сваім лісце да мяне яна даказвае, што і назва Шчара таго ж паходжання. Як бачыце, з’явілася яшчэ адна гіпотэза па пытанню этнічнага характару Літвы. Мне здаецца, што дыскусія паміж прыхільнікамі розных поглядаў на гэта пытанне (кім была Літва — балтамі, славянамі ці ўграфінамі?) і будзе плённа садзейнічаць яго вырашэнню.

Я вельмі сумняваюся, каб Шчара ператварылася ў Шчару. Хутчэй магло быць наадварот. Мне няясна ў Вашым лісце, у цэнтры чаго размяшчаўся Наваградак Літвы? Але ж у летапісе сказана, што Войшалк⁵ заснаваў манастыр «межи Литвою и Новогородком». Значыць, ён не мог быць у цэнтры яе, як і, наогул, на яе тэрыторыі. Я згодзен з думкай А. Ельскага⁶, што Наваградак узнік на рубяжы Яцвязі і даўняй Літвы. Значыць, ён ведаў, дзе была пачатковая Літва.

Ваш погляд на выказаныя Вамі ў лісце праблемы вельмі цікавы, і яго апублікаванне намнога ажывіла б навуковую думку. У гэтых адносінах Вам больш за ўсё можа дапамагчы часопіс «Спадчына». Таму трымайце сувязь з ім і пішыце для яго.

Ваш Мікола Ермаловіч.

Мініяцюры

Франц КАФКА

Вяртанне дамоў

Я вярнуўся. Мінуў ганак і азіраюся: стары бацькаў двор, пасярод — калюжына. Гармідарам непатрэбнае ламачча загароджвае прыступкі на гару. Котка прыцююрылася на парэнчах. Скразняк матляе якуюся ануцх, пачэпленую калісьці на кій дзеля забавы.

Я тут... Хто сустрэне мяне? Хто чакае там, за кухоннымі дзвярыма?

З коміну ідзе дым — гатуець каву да вячэры. Утульна. Ці ёсць адчуванне дома? Я не ведаю. Зусім не ўпэўнены. Гэта дом майго бацькі, але рэчы так холадна трымаюцца міжсобку, быццам кожная сама па сабе занятая сваёй справай: альбо забытай мною, альбо нават і не вядомай. Што ім да мяне? Якая ім ад мяне карысьць? Хоць я і сын свайго бацькі, старога хутараніна... Я нават не магу адважыцца па-стухаць у дзверы кухні. Толькі на аддаленасці прыслухоўваюся з асцярогай, каб не засталі мяне незнарок за гэтым заняткам. А калі прыслухоўваюся здалёк, то і чую слаба, толькі даносіцца прыглушаны бой гадзінніка, а, магчыма... я толькі ўяўляю гэты гук свайго дзясцінства.

Што адбываецца цяпер на кухні — таямніца тых, хто за дзвярыма ўтойвае яе ад мяне...

Чым больш марудзіш, тым горшым чужаніцай пачуваецца...

А каб хтось адчыніў дзверы ды запытаўся аб чым небудзь? Ці не ператваруся я сам у таго, хто хоча прыхавацца таямніцу?

Заклік

У нашым доме, у гэтым жудасным будане ў прыгарадзе, шчыльна зарослым незнішчальным сярэднявеччым трушчоб, сягоння, туманнай халадэчай зімовага ранку, быў распаўсюджаны заклік: «Усім жыхарам дома!»

Я маю пяць адзінак дзіцячай зброі. Яна вісіць у маёй шафе паасобку — кожная на сваім білцы. Адна будзе належаць мне, лішнія — хто пажадае, можа прысабечыць. Калі ж заявак будзе больш за чатыры, іншыя павінны прынесці сваю зброю і здаць у маю шафу, бо неабходна адзінства. Без адзінства мы нічога не варгтыя.

Дарэчы, мая зброя зусім нягодная: механізмы сапавання, затычкі вываліліся, адно клацаючы куркі. Не пашкодзіла б здабыць пры патрэбе запасную зброю. Але мне, прынамсі, перш-наперш патрэбны самі людзі, нават без зброі. У расчучы момант мы, узброеныя, кругаля абаронім бяззбройных. Вядомая тактыка вайны амерыканскіх фермераў супраць індзейцаў, чаму не скарыстацца ёй і нам у падобных варунках. Цалкам верагодна, удацца абысціся зусім без зброі, нават пяць маіх не конча спатрэбна, але, калі яны ўжо ў наяўнасці, нарэччас можна скарыстацца. Калі ж ніхто іншы не захоча мець зброю, то і няхай. Тады я адзін, як правадыр, буду насіць ружжо. Але ў нас не мусяць быць правадыроў, таму і я сваё сапсуцу ці схаваю.

Такім было першае азвание.

У нашым доме ні ў кога няма ні часу, ні ахвоты чытаць заклікі, тым больш абмяркоўваць іх. Ухуткасі дробныя шматкі

паперы насіла брудная плынь, што сцякала з гарышча, поўнячыся дадаткамі прытокаў з калідораў, бегла па прыступках уніз і ў барацьбе злівалася з сустрэчным патокам...

Але праз тыдзень заклікала новае азвание.

«Суседзі!»

Да гэтай пары ніхто не з'явіўся. Я няспынна знаходжуся дома, толькі адлучаюся па неабходнасці зарабляць на прахытак. У час маёй адсутнасці дзверы ў камору заўсёды адчынены і на стала застаецца аркушык, каб кожны мог запісацца. Ніхто гэтага не зрабіў.

Ваўчок

Нейкі філосаф меў моду тунькацца там, дзе гулялі дзеці. Прымеціць якога хлопчыка з ваўчком і цікуе. Ледзь запусцяць цацку — той уплішчыцца і цэліць ухапіць яе. Не бянтэжыць яго, што дзеці крычаць, хвалююцца, каб толькі не дапусціць яго да сваёй круцёлкі. Калі філосафу ручыла цяўкнуць ваўчок, пакуль той рухаўся, ён быў шчаслівым, але ўсяго адно імгненне. Потым кідаў цацку на зямлю і сыходзіў.

Філосаф верыў, што дастаткова зразумець пэўную дробязь, гэтак жа і рухомы ваўчок, каб усвядоміць сущэльнае. Таму не займаў яго сур'ёзныя праблемы як мала эканамічныя. Спознаўшы дасканаласць малага, ён адкрые вялікае! З тае мэты філосафа цікавіў адно — вяртун. Калі рыхтаваўся запуск, у ім загаралася надзея — не ўпусціць шанец! А калі ваўчок ужо каціўся ў філосафа стрымліваючы дыханне даганяў яго, спадзяванне пераходзіла ва ўпэўненасць...

Толькі дурная драўляная цацка трапляла ў рукі філосафа, яму рабілася не па сабе. І крык малюкоў, якога нават не чуў да гэтага моманту, аглушаў яго, гнаў прэч. Філосаф сыходзіў зніжкавела, хістка, валюхаючыся, нібы той самы ваўчок ад нягеглых тычкоў драціны...

Гарадскі герб

У час будоўлі Вавілонскай вежы спачатку ўсё было вельмі прыстойна. Парадак, прынамсі, падаваўся занадта дасканалым. Шмат клопату надавалі шляхам камунікацыі, дарожным знакам, жытлу для рабочых, меліся талмачы, быццам чакалі наперадзе вякі спакойнай працы. Тады панавала думка, што будаваць трэба як мага няспешна. Меркаванне нават патрэбы не мела ў перабольшванні, каб зусім адмовіцца ад закладкі падмурка. Апраўданнем служыла наяўнасць мэты, як самае галоўнае ва ўсім працэсе — узвесці вежу, якая б сягала неба. У параўнанні з гэтай мэтай усё астатняе несла другасную вартасць. Веліч такой задумы, аднойчы народжанай, ужо ніколі не здрабне. Пакуль будзе існаваць чалавецтва, будзе мацнець прага дабудаваць вежу. У гэтым сэнсе і выходзіць — дбаць аб будучыні няма патрэбы, наадварот... майстэрства і веды растуць, дойдзтва мае поспех, будзе ўдасканалвацца і далей. Што сягоння вымагае гадавой працы, праз стагоддзе паўстане за паўтады, да таго ж значна мацнейшым і якасным, то навошта марнаваць сілы дарэмна. Гэта б мела сэнс, каб заставалася надзея збудаваць вежу за час аднаго пакалення, ды тое ні ў якім разе не падавалася рэальным. Хутчэй прадбачылася іншае: на шчадкі, з іх прагрэсіўнымі ведамі, знойдуць працу папярэднікаў нікчэмнай і знішчаць збудаванае, каб узвесці сваё.

Падобныя думкі скоўвалі сілы, таму больш, чым аб пабудове вежы, дбалі аб будоўлі гарадка для рабочых. Кожнае зямляцтва прэтэндавала на лепшыя ўмовы. Разгараліся спрэчкі, яны перарасталі ў крываваы сутычкі. Канфлікты не сціхалі, і кіраўніцтва будоўлі прымала іх за новыя довады на карысьць таго, што з-за адсутнасці належных умоў будоўлю вежы належыць расцягнуць на доўгі час. А яшчэ лепш адкласці да замірэння.

Фота pxhere.com

Час бавілі не толькі сваркамі, у перапынках упрыгожвалі горад, спакушаючы тым адно аднаго на зайздрасць і новы гвалт.

Такім чынам мінула адно пакаленне, а за ім і наступныя не сталі інакшымі, толькі расло майстэрства і ваяўнічасць. У дадатак нашчадкі зразумелі бессэнсоўнасць будоўлі вежы, але суіснаванне набыло такую моцную скрэпу, што не стала сіл пакінуць гэты горад...

Створаныя тут прыпавесці і песні насычала туга і прадчуванне немінучага дня, калі горад пяццю паслядоўнымі праз кароткі прамежак ударамі стаўчэ магутны кулак... Вось таму і змясцілі выяву кулака на гербе горада.

Гібрыд

Я маю дзіўнага звярка, напалову кацяня, напалову ягня. Гэта сямейная рэліквія бацькоўскай спадчыны. Хоць канчаткова сфарміраваўся ён пры мне; раней ён больш нагадваў ягня, чым ката. Цяпер жа ў ім прыкладна таго і другога паровну. Ад ката — галава і кіпцюры, ад ягня — памер і форма, вочы ад обоіх, яны зіхацяць і дзіка віруюць; таксама поўсць, яна ў яго мяккая, гладка прылягае да цела. Рухі... ён і скача, і цікуе. Пад сонцам ён клубочкам скручваецца на падваконні і вурчоча. На волі носіцца, нібы шалёны, наўрад ці зловіш. Ён уцякае ад котак і нападаў бы на ягнят. Уночы поўняй карніз на даху — яго ўлюбёнае месца шпацыру: ён няздоўны мяўкаць, ад мьшэй яго брыдзіць. Затое доўга можа паляваць ля курасадні, аднак ні разу не пасягнуў на забойства.

Я паю яго салодкім малаком, і гэта для яго — самае тое. З прагай усмоктваецца ён доўгімі рухамі драпежных іклаў.

Уявіце, якое гэта захапляльнае відовішча для дзяцей. Нядзельныя раніцы — час наведвання. На пеліне ў мяне гэта маленькая істота, круга — дзятва з усяго наваколя. Тут узнікаюць самыя нечаканыя пытанні, на якія ніхто не адказаў бы: Адкуль такая жывёлка? Чаму яна менавіта ў мяне? Ці было раней штось падобнае? Як будзе выглядаць, калі знікне? Ці не сумна яму аднаму? Чаму ў яго няма дзіцянят? Як яго завуць? І гэтак далей. Я не абавязваю сябе адказамаі, замест усякіх тлумачэнняў задавальваюся тым, што паказваю ім тое, што маю.

Бывае, дзеці прыносяць котак, аднойчы нават прывялі двух ягнят. Аднак жаданні іх не апраўдаліся, ніякага братання суродзічаў не адбылося. Жывёлы спакойна глядзелі адно на аднаго звярыным паглядом, змушаныя за волю лёсу прымаць сваё суіснаванне. Прыцююрыўшыся ўнізу майго жывата, звярок не ведае ні страху, ні агрэсіі, там ён адчувае абсалютны камфорт. Ён застаецца адданым таму, у каго гадаваўся. Хутчэй за ўсё, гэта не праява нейкай асаблівай вернасці, гэта — натуральны інстынкт жывёлы, якая, маючы на Зямлі незлічоную колькасць радні па саюзе, цалкам верагодна, можа не мець ніводнага крэўніка... вось таму за святое прымае ахову, якую знайшла сярод нас.

Іншым разам смешна, як звярок абнюхае мяне, аціраецца каля ног і проста неаддзялімы ад мяне. Яму мала быць ягнём, мала быць коткай, яму хочацца стаць яшчэ і сабакам.

Аднойчы выпаў дзень, як можа стацца з кожным, калі справы не клеяцца і няма кан-

ца безвыходнасці, калі хочацца на ўсё махнуць рукой: я ляжаў у сваім крэсле-качалцы дома, трымаючы звярка ў руках. Незнарок глянуў уніз і заўважыў, як слёзы сцякаюць з яго касматай пысы... маё гэта слёзы ці яго?

Няўжо гэта котка з душой ягняці ўдадатак прэтэндуе на чалавечыя амбіцыі? Я не шмат пераняў у спадчыну ад свайго бацькі, аднак, гэтая сямейная рэліквія — чагосьці вартая.

У ім аднаецца дваіны неспакой: неспакой кацяны і неспакой авечы, якімі б рознымі яны ні былі. Вось чаму такой напятай бывае яго скура.

Ён можа заскочыць у крэсла побач са мной, упёршыся прырднімі лапамі ў плячо, торкацца мордачкай у вуха, быццам штосьці шэпча, насамрэч, выгінаецца і заглядвае ў твар, ацэньвае, якое ўражанне пакінуў ува мне яго сігнал. Ва ўгоду яму я ківаю з разумным выглядам. Тады ён кідаецца долу і гарэзе вакол мяне.

Мяркую, нож мясніка стаў бы палёгкай для гэтай жывёлы, але яна — мая спадчынная доля, і на такую ахвяру я не гатовы. Давядзецца чакаць, пакуль не спусціць дух сама, хоць, бывае, глядзіць на мяне ледзь не чалавечымі вачмі, нібы заклікае да мудрасці.

Мінакі

Калі ночку мы прагульваемся па вуліцы, а якісь мужчына (яго ўжо здалёк відаць, бо вуліца ідзе ўгору і свеціць поўня) бяжыць насустрач, мы не кінемся на перахоп яго, нават калі ён зусім дахадзяга ды абарванец і нават калі за ім гоняцца і крычаць, — мы дазволім яму ўцячы.

Бо ноч на дварэ, а тое, што вуліца падымаецца перад намі на ўзвышак і на небе месяц, дык пры чым тут мы, бо, можа стацца, гэтыя двое бегам толькі забаўляюцца, можа, яны абое даганяюць кагось іншага, магчыма, таго першага пераследуюць зусім бязвінна, можа быць, другі хоча яго забіць і мы зробімся саўдзельнікамі забойства, а што, калі гэтыя двое наогул нічога адзін пра аднаго не ведаюць і кожны на свой страх і рызыку бяжыць дамоў спаць, а раптам гэта самнанбулы-начнікі, а што, калі першы ўзброены.

І, нарэшце, ці мы не маем права на стомленасць пасля даволі выпітага віна? І мы радыя, што вось і другога ўжо не відаць.

Чыгуначны тунэль

Калі да нас прыгледзецца — проста па жыццёваму, мы знаходзімся ў стане пасажыраў цягніка, які пацярпеў катастрофу ў доўгім чыгуначным тунэлі, ды яшчэ ў такім месцы, адкуль ужо не відаць святла яго пачатку, а прасвет выхаду такі слабы, як ні ўглядайся, — ледзь знаходзіш і тут жа губляеш яго. І нават у самім існаванні пачатка і канца невягта быць упэўненым.

А вакол сябе, ці то з распачы, ці з абвостранасці пачуццяў, мы заўважаем адно толькі звяродкаў. Ды яшчэ ў залежнасці ад настрою і раны — захапляльную альбо стамляючую гульню, быццам у калейдаскопе. Што мне рабіць, навошта мне ўсё гэта? — не пытаюцца ў гэтым месцы.

Пераклала з нямецкай мовы
Людміла АНДЗІЛЕЎКА

Магіла Шарля дэ БАЦА дэ КАСТЭЛЬМОРА, графа д'АРТАНЬЯНА, або Прататып-герой і герой раманны

Фёдар КАСІЧКІН

Паведамленне аб знойдзенай магіле д'Артаньяна ў кагосьці можа выклікаць здзіўленне: як гэта, магіла літаратурнага героя? Гэта ж усё роўна, як знайсці ў Ла-Манчы магілу Дон Кіхота! У кагосьці — задавальненне: нарэшце можна аддаць годныя ўшанаванні доблеснаму генералу, абылганаму адным спрытным белетрыстам і дзясяткамі сцэнарыстаў. Але ў рэчаіснасці д'Артаньян ні тое, ні іншае: не літаратурны персанаж і не гістарычная асоба. Дакладней, і тое, і другое.

І гэтым унікальны.

Адвжны (і разумны! — што сустракаецца значна радзей) афіцэр са шмат-складовым гасконскім (гэта значыць горскім) дваранскім імем сапраўды існаваў; ён сапраўды, падобна сотням тысяч энергічных маладых людзей усіх эпох і народаў, адправіўся з роднай глухамані ў сталіцу ў пошуках шчасця і чыноў. І сапраўды іх дамогся, стаўшы мушкетэрам, выканаўцам сакрэтных даручэнняў Мазарыні і баявым генералам, асабіста вядомым Каралю-сонцу, які шчыра аплакаў яго гібель на полі бою ў 1673 годзе ў шасцідзесяцігадовым узросце.

Няма нічога дзіўнага, што прафесійны літаратар, вызначаючы ў 1844 годзе сюжэт для новага займальнага рамана-фельетона — гэта значыць, нагадаем, рамана, які пісаўся па раздзеллах для нядзельных нумароў газеты, каб папоўніць недахоп навін у выходны дзень, — вырашыў выставіць у галоўныя героі рэальную гістарычную асобу...

Сёлета ў нідэрландскім Маастрыхце ў мясцовай царкве былі знойдзены меркаваныя парэшткі д'Артаньяна, рэальнага знакамёта французскага мушкетэра, які загінуў у XVII стагоддзі.

Навукоўцы-археологі выявілі шкілет легендарнага французскага мушкетэра, які стаў галоўным героем культавага рамана Аляксандра Дзюма-бацькі (твор убачыў свет у 1844 годзе). Як паведаміў нідэрландскі тэлеканал NOS, астанкі былі знойдзены ў лютым 2026 года падчас рамонтных работ пасля частковага прасядання падлогі ў царкве.

Археологі знайшлі шкілет у той частцы будынка, дзе раней знаходзіўся алтар. У XVII стагоддзі пад алтарамі

Вокладка мемуараў капітана-лейтэнанта д'АРТАНЬЯНА аўтарства Гасьена дэ КУРТЫЛЬ дэ САНДРА

хавалі толькі людзей высокага сацыяльнага статусу: арыстакратаў ці тых, хто валодаў значным уплывам у грамадстве. Спецыялісты мяркуюць, што знойдзеныя парэшткі могуць належаць Шарлю дэ Бац дэ Кастэльмору, графу д'Артаньяну, вернаму папличніку караля Людовіка XIV і камандзіру каралеўскіх мушкетэраў.

Гістарычна вядома, што ён загінуў у 1673 годзе падчас аблогі Маастрыхта, хутчэй за ўсё, ад ранення ў грудзі ці горла. З-за тагачасных баявых дзеянняў цела магла пахаваць прама на месцы гібелі, таму дакладнае месца пахавання доўгі час заставалася загадкай.

Сярод спадарожных знаходак — важныя доказы, якія падмацоўваюць версію аб прыналежнасці парэшткаў вядомаму мушкетэру. У раёне грудной клеткі шкілета выяўлены фрагменты мушкетнай кулі, а паблізу ад цела археологі заўважылі французскую манету. Гэтыя дэталі дазваляюць будаваць абгрунтаваныя здагадкі адносна асобы памерлага.

Мяркуемая магіла і шкілет рэальнага д'АРТАНЬЯНА ў Маастрыхце

Статуя д'АРТАНЬЯНА, зробленая Гюставам ДАРЭ ў 1883 годзе. Парыж

Каб канчаткова пацвердзіць асобу нябожчыка, навукоўцы ўзялі ўзор ДНК і адправілі яго ў лабараторыю Мюнхена. Там генетычны матэрыял параўнаюць з ДНК меркаваных нашчадкаў роду дэ Бац.

Археолог Вім Дэйкман, які прымаў удзел у раскопках, адзначыў: «Мы чакаем вынікаў аналізу ДНК, але на дзены момант нішто не супярэчыць таму, што гэта астанкі д'Артаньяна».

Самаму дзёрзкаму юнаку (чыў раманны год нараджэння, зрэшты, быў адразу аднесены на добрыя дзесяць гадоў раней гістарычнага) па першапачатковай задуме адводзілася хутчэй роля злучальнага звяна ў прыгодах трох сапраўдных мушкетэраў. А галоўную ролю, мяркуючы па аўтарскай прадмове «Успамінаў графа дэ Ла Фэр аб некаторых падзеях, якія адбыліся ў Францыі да канца валадарання караля Людовіка XIII і ў пачатку валадарання караля Людовіка XIV», Дзюма меркаваў аддаць іншаму герою. Дзюма-рэне не меў ні ахвоты, ні часу вывучаць гістарычныя дакументы і хронікі. І выкарыстаў ужо існуючы маляўнічы і вялікі твор вядомага ў свой час пісьменніка другой паловы XVII—пачатку XVIII стагоддзя Гасьена дэ Куртыль дэ Сандра. Прычым называлася гэтае трохтомнае сачыненне, выдадзенае ў 1700 годзе, «Мемуары спадара д'Артаньяна» — бо дэ Сандра, дарэчы, сам у маладосці мушкетёр, якраз і спецыялізаваўся на «вытворчасці» падобных псеўдамемуараў вялікіх людзей мінулага.

Пакідаючы за дужкамі здзіўленне ад самога факту, што ў Францыі XVII стагоддзя ўжо існавалі прафесійныя свецкія літаратары з вызначанай спецыялізацыяй, адначым усё-ткі, што дэ Сандра не быў, кажучы па-сучаснаму, фэйкаро-бам, думаў, што, падобна бібліятэкару Борхеса, выконваў боскі промысел, запаўняючы прарэху ў нейкай ідэальнай Бібліятэцы — і заадно, прама скажам, грашовыя запасы ва ўласнай кішэні.

Нядзіўна, што Дзюма і ў сваіх «зала-тых інтрыгах» выкарыстоўваў менавіта гэты твор. Але называць яго цыкл раманаў пра гасконца проста камер-цыійным рэмейкам «Мемуараў спадара д'Артаньяна» было б няправільна. І мы наўрад ці пра іх памяталі б праз столькі гадоў. Дзюма сапраўды стварыў жывых паўнакроўных герояў — настолькі энергічных і сімпатычных, што мы забываем не толькі аб тым, што мушкетэры — гэта зусім не вандроўныя рыцары Круглага стала, а, па сутнасці, шэрагоўцы палка палацавай варты, але і пра важнейшыя пытанні. Ці правільна паступіў 17-гадова-вы юнак, з ходу ўпісваючыся ў крывава-разборку двух люта супернічаючых узброеных фарміраванняў? — такога пытання не стаіць; д'Артаньян такі, якім ён ёсць.

Гэта — аснова яго характару; але што тычыцца падвесака каралевы — ці высакародна так дапамагаць жонцы падманваць уласнага мужа? Тым больш, калі гэтая сямейная здрада неяк блізка набліжаецца да здрады дзяржаўнай?

Наколькі этычна паступіў прафесійны фехтавальшчык д'Артаньян, які навязаў смяротную дуэль невядомаму ў Ла-Маншы, толькі каб завалодаць яго пашпартам? І, нарэшце, як тлумачыць «суд і прысуд», здзейснены самавольна чатырма ўзброенымі мужчынамі адной жанчыне — былой жонцы аднаго з іх?

Пытанні гэтыя праслізгваюць міма свядомасці падлетка, які ўпершыню апускаецца ў захапляльны свет шпаг і плюмажоў на шляпах — а потым і наогул забываюцца. У галаве асядаюць «тысяча чарцей» і рэкі бургундскага ды бардоскага віна. Да якіх Шарль Аж'е дэ Бац, шэвалье д'Артаньян, мае самае ўскоснае стаўленне — але звязаны непарыўна.

Можа быць, цяперашняя знаходка ў Маастрыхце дапаможа «адвязаць» гістарычнага персанажа ад літаратурнага вобраза? Але нават яна наўрад ці зможа вывесці яго на прырэдні план...

Прэмія імя АНДЭРСЭНА

Адбыўся 63-і Міжнародны кірмаш дзіцячай літаратуры ў Балоні (BCBF). У сталіцу італьянскага рэгіёна Эмілія-Раманья з'ехаліся 1500 экспанентаў з 90 краін свету, уключаючы 10 новых — ад Барбадаса да Узбекістана. Галоўнай падзеяй дня адкрыцця стала аб'яўленне імянаў лаўрэатаў галоўнай міжнароднай узнагароды ў галіне дзіцячай літаратуры: Прэміі імя Ханса Крысціана Андэрсана 2026 года.

Сёлета ў конкурсе ілюстратараў упершыню перамагла прадстаўніца Кітая — 80-гадовая мастачка Цай Гао (Cai Gao). Сярод пісьменнікаў прэміяй уганараваны брытанец Майкл Розэн (Michael Rosen), яе аднагодка.

Італьянскі кніжны рынак для дзяцей і падлеткаў дэманструе ўпэўнены рост: за першыя тры месяцы 2026 года ён павялічыўся на 8,3%, перавысіўшы 270 мільёнаў еўра гадавога абароту і 22 мільёны прададзеных копіяў. Прэзідэнт Асацыяцыі італьянскіх выдаўцоў Іначэнца Чыпалета, абвешчаючы гэтыя лічбы, аднак, папярэджвае: «Гэты рост шмат у чым забяспечаны дзяржаўнымі субсідыямі для бібліятэк. З пагаршэннем пакупніцкай здольнасці сем'яў з-за інфляцыі сітуацыя можа змяніцца».

Ганаровым госцем кніжнага кірмаша была Нарвегія. Паўночнае каралеўства выступала з дэвізам «What if?» («А што, калі?»). Міністр культуры і роўнасці Нарвегіі Любна Джаферы падкрэсліла: «У аснове ўсёй нашай літаратуры для дзяцей ляжыць павага да дзяцінства. Мы заклікаем ставіцца да юных чытачоў сур'ёзна, пазбягаючы стэрэатыпаў». На кірмашы былі прадстаўлены работы 49 нарвежскіх ілюстратараў, а праграма сустрэч і канферэнцый азнаёміла сусветную прафесійную супольнасць з асаблівым падыходам гэтай краіны да дзіцячай кнігі.

Міжнародная прэмія імя Івана ФРАНКА-2026

Міжнародная літаратурна-мастацкая акадэмія Украіны, якая цяпер аб'ядноўвае вядомых творчых людзей з 70 краін, заснавала ў 2025 годзе Міжнародную прэмію Украіны імя Івана Франка. Гэтая ганаровая міжнародная ўзнагарода прысуджаецца вядомым пісьменнікам, перакладчыкам, навукоўцам, мастакам, журналістам, дзяржаўным і грамадскім дзеячам, мецэнатам з Украіны і замежжа за выдатную творчую, міжнародную, грамадскую і дабрачынную дзейнасць.

Лаўрэатамі Міжнароднай прэміі Украіны імя Івана Франка за 2026 год сталі: народны паэт Украіны Васіль Сіманэнка (пасмяротна) — за вялікі ўклад ва ўкраінскую літаратуру; народны паэт Украіны Васіль Барка (ЗША, Нью-Ёрк, пасмяротна) — за выдатную творчую дзейнасць на карысць Украіны; народны паэт Украіны, папулярны гумарыст і сатырык, заслужаны артыст Украіны Павел Глазаў (пасмяротна) — за выдатную творчую дзейнасць на карысць Украіны; украінскі паэт, літаратурны крытык і эсэіст Багдан Рубчак (ЗША, Нью-Джэрсі, пасмяротна) — за выдатную творчую дзейнасць на карысць Украіны; пісьменнік Грыгор Цюцюнік (пасмяротна) — за вялікі ўклад ва ўкраінскую літаратуру; пісьменніца Віра Воўк (Бразілія, пасмяротна) — за вялікі ўклад ва ўкраінскую літаратуру; паэт Мікалай Халодны (пасмяротна) — за вялікі ўклад ва ўкраінскую літаратуру; пісьменнік, мастак, журналіст Яраслаў Саўчын — за выдатную творчую дзейнасць на

карысць Украіны; пісьменнік, публіцыст, грамадскі дзеяч Сцяпан Лепех — за паспяховае рэалізацыю літаратурна-адукацыйнага праекта «Кніга — марскія глыбіні»; пісьменнік Ралан Сейсенбаеў (Казахстан) — за вялікі ўклад у сусветную літаратуру і значную папулярнасць украінскай літаратуры ў Казахстане.

Літэратыка, рэлігійныя цэнзары і інтэрнэт

У Нігеры зратычныя раманысты выкарыстоўваюць групы WhatsApp для публікацыі і продажу кніг на мове хаўса, каб абыйсці строгую рэлігійную цэнзуру і кантроль паліцыі маральнасці Хісба.

На працягу дзесяцігоддзяў улады рэгіёна, у якім дзейнічае шарыят, публічна спалвалі раманычныя раманы, лічачы іх амаральнымі. З больш жорсткім кантролем над друкаванымі выданнямі новае пакаленне (асабліва жанчын-пісьменніц) перайшло на лічбавыя тэхналогіі, дзе рэлігійныя цэнзары маюць значна меншы ўплыў. Аўтаркі бяссплатна дзеляцца асобнымі раздзеламі сваіх раманаў. Каб працягнуць чытанне, чытачы павінны набыць доступ да часовых груп, якія забароненыя для мужчын. Найдаражэйшы ўзровень падпіскі дазваляе адпраўляць раздзелы праз асабістыя паведамленні для максімальнай прыватнасці.

Акрамя продажу кніг, гэтыя групы манетызуюць прыбытак ад рэкламы ніжняй бялізны, афрадызіякаў і тавараў для дома.

Адной з нямногіх аўтараў, якія працуюць адкрыта, з'яўляецца 31-гадовая Фаўзія Тасіу Умар, вядомая пад псеўданімам Оум Хайран. Яе самая вядомая кніга «Дзядзька Гідан» (або «Дом дзядзькі») прысвечана тэмам сэксуальнага гвалту і гіперсэксуальнасці — з'явы, якая характарызуецца празмерна моцнымі або некантраляванымі сэксуальнымі жаданнямі. З моманту публікацыі ў 2019 годзе раман прачыталі больш за 55 000 чалавек на Wattpad, адной з найбуйнейшых у свеце анлайн-літаратурных платформаў, і больш за 20 000 на WhatsApp. «Яны кажуць, што мы спрыяем разбэшчванню культуры і рэлігіі ў грамадстве. Але я думаю, што зратычная літаратура жыццёва важная для грамадства. Яна адлюстроўвае рэальныя працэсы, і праз літаратуру людзі атрымліваюць пра іх веды. Мяркую, што зратычныя творы — гэта спосаб прыцягнуць увагу чытачоў. Калі вы хочаце перадаць пашанне, выкарыстоўвайце зратычны кантэнт і змясціце яго ў канцы кнігі», — адзначыла пісьменніца.

У 2021 годзе Умар выклікалі ў офіс Хісба, дзе яе абвінавачалі ў здзяйсненні граху з-за шчырасці яе твораў. «Яны казалі мне, што я здзяйсняю вельмі вялікі грэх», — успомніла яна, дадаўшы, што чыноўнікі заклікалі яе зрабіць свае творы менш зратычнымі. Аўтарка растлумачыла, што яе кнігі арыентаваны на замужніх жанчын і прызначаны для адукацыі і абмеркавання сацыяльных праблем. Пры гэтым Умар адзначыла, што ў прадмове да кожнага рамана яна забараняе маладым незамужнім жанчынам чытаць іх і не робіць нічога, што магло б разбэшціць моладзь. «Я сказала ім, што не магу аб'яць спыніцца, і яны мяне адпусцілі», — дадала аўтарка. Пазней паліцыя маральнасці заявіла, што дае ёй парады толькі з рэлігійных прычын.

У апошнія гады некалькі карыстальнікаў TikTok з паўночнай Нігеры былі арыштаваныя, некаторыя нават абвінавачаны ў парушэнні маральных нормаў і зняволены. Але з-за рэзкай крытыкі рэлігійнай паліцыі з боку моладзі, Хісба і праваахоўнікі шарыяту адступілі і цяпер паводзяць сябе менш агрэсіўна.

Фаўзія Тасіу Умар сказала, што можа пісаць адкрыта, бо мае падтрымку свайго другога мужа і сям'і. У той жа час большасць іншых жанчын-аўтараў вымушаны заставацца ананімнымі, баючыся пераследу з боку ўладаў. Дзяржаўная цэнзурная рада Кано прызнае, што мае абмежаваны ўплыў на анлайн-кантэнт. Выканаўчы старшыня савета Аба Аль-Мустафа распавёў пра нядаўнюю канфіскацыю 55 000 асобнікаў зборніка паэзіі «Каралева буквар II», у адным з якіх выкарыстоўвалася слова «гей», якое раней азначала «шчаслівы». Цяпер кніга забароненая ў школах Кано, а канфіскаваныя асобнікі плануецца публічна спаліць.

Кнігарня без кніг

У траўні 2026 года ў Нью-Ёрку адкрылася незвычайная культурная прастора, якая цалкам адмовілася ад папярочных кніг і пераасэнсоўвае саму ідэю кнігарні. Гэта праект Audible Story House, рэалізаваны даччынай кампаніяй Amazon Audible.

Канцэпцыя прасторы заснавана не на продажы кніг, а на вопыце ўзаемадзеяння з кантэнтам. Замест традыцыйных паліц у памяшканні размешчаны сем тэматычных зон, абсталяваных навушнікамі Sonu з падтрымкай тэхналогіі Dolby Atmos, якая забяспечвае эфект аб'ёмнага гуку. Наведвальнікам прапанаваны спецыяльныя «сюжэтныя пліткі», з дапамогай якіх яны могуць выбіраць і слухаць фрагменты папулярных кніг розных жанраў, а таксама падкасты з каталога сэрвісу. Уваход у прастору і доступ да кантэнту бяссплатны.

Audible пазіцыянуе гэты фармат як фізічны мост паміж традыцыйнай культурай чытання і спажываннем лічбавага аўдыё, а таксама месца для сустрэчы аўдыторыі, зацікаўле-

най у новых формах узаемадзеяння з літаратурай. Эксперты адзначаюць, што такія ініцыятывы могуць паступова змяніць ролю класічных кнігарняў і бібліятэк, ператварыўшы іх у інтэрактыўныя медыяпрасторы, дзе акцэнт робіцца не на карыстанні кнігай, а на вопыце яе ўспрымання.

Праект будзе працаваць у часовым фармаце, але сам падыход ужо разглядаецца як патэнцыйная мадэль развіцця гарадскіх культурных прастор у бліжэйшыя гады.

Суд і Пентагон

Суд ЗША вынес рашэнне на карысць газеты «Нью-Ёрк Таймс», якая аспрэчвала палітыку Пентагона па абмежаванні доступу журналістаў да афіцыйнай інфармацыі. Гэтае рашэнне можа істотна паўплываць на празрыстасць працы абароннага ведамства. Эксперты лічаць, што гэты прэцэдэнт умацуе свабоду слова ў ЗША.

Пазоў быў пададзены пасля таго, як Пентагон увёў новыя правілы, якія значна ўскладнілі працу СМІ. Гэты прэцэдэнт прымусяць іншыя дзяржаўныя органы перагледзець свае падыходы да працы са СМІ.

Пентагон пакуль не пракаментываў рашэнне суда. У той жа час журналісцкая супольнасць ужо выказала падтрымку «Нью-Ёрк Таймс», назваўшы гэта перамогай усіх СМІ.

Лонданскі дом ШЭКСПІРА

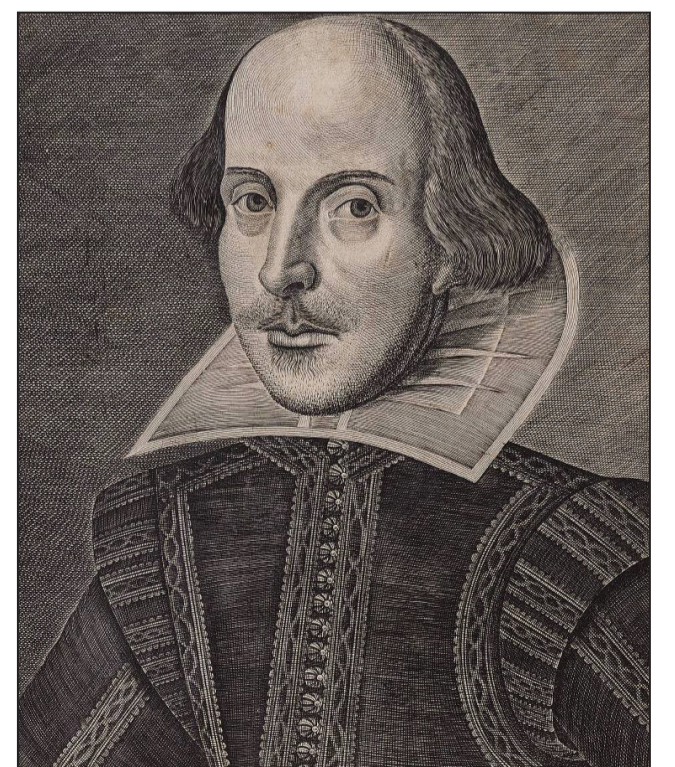
Даследчыкі Каралеўскага каледжа Лондана (KCL) назвалі дакладнае месцазнаходжанне дома Шэкспіра ў Лондане.

«Не выключана, што частка твораў Шэкспіра магла быць напісана менавіта ў гэтым доме, у тым ліку «Генрых VIII» і «Два высакародныя родзічы», напісаныя сумесна з Джонам Флетчэрам», — заявіла прафесарка KCL Люсі Мунро (Lucy Munro).

Згаданы дом Уільям Шэкспір набыў у Лондане ў 1613 годзе. Будынак знаходзіўся на вуліцы ў Блэкфрайарс. Вызначыць месцазнаходжанне ўдалося дзякуючы знаходцы Люсі Мунро. Яна выявіла тры дакументы ў Лонданскім і Брытанскім нацыянальным архівах. Адзін з іх — план часткі раёна Блэкфрайарс 1668 года, складзены пасля Вялікага лонданскага пажару. План пацвярджае дакладнае месцазнаходжанне і памеры дома Шэкспіра. «Я займалася даследаваннем у межах буйнейшага праекта і не магла паверыць сваім вачам, калі зразумела, што бачу перад сабой: гэта быў план дома Шэкспіра ў Блэкфрайерс. Лічылася, што па гэтым аб'екце ўжо немагчыма знайсці новыя дадзеныя, таму даследаванні доўгі час не праводзіліся», — сказала прафесарка.

Згодна з планам, дом уяўляў сабой вялікі будынак, перароблены з былога сярэднявечнага манастыра, на тэрыторыі якога размяшчаўся тэатр «Блэкфрайарс» — яго суўладальнікам быў Шэкспір. Раней навукоўцы ведалі, што паэт набыў нерухомасць побач з тэатрам, але дакладнае месцазнаходжанне ўстанавіць не атрымлівалася. Так, на будынку XIX стагоддзя па адрасе Сэнт-Эндрюс-Хіл, 5 ёсць мемарыяльная шыльда са словамі: «10 сакавіка 1613 года Уільям Шэкспір набыў жыллё ў доме на Блэкфрайарс, непадалёк ад гэтага месца». Па словах прафесаркі Мунро, размяшчэнне і памеры дома ставяць пад сумнеў тэорыю аб тым, што пасля 1613 года Шэкспір амаль не бываў у Лондане. «Не выключана, што частка яго твораў магла быць напісана менавіта тут», — сцвярджае Мунро.

У 1665 годзе ўнучка Шэкспіра Элізабэт Хол Нэш Барнард прадала гэты дом, а праз год будынак быў знішчаны Вялікім лонданскім пажарам...

Адзіная вядомая дакладная выява ШЭКСПІРА — гравюра з пасмяротнага «Першага фолія» (1623 г.) працы Марціна ДРУШАУТА